A C T A U N I V E R S I T A T I S L O D Z I E N S I S
FOLIA OECONOMICA 76, 1988

Elżbieta Kryńska*

FUNKCJONOWANIE REGIONALNE RYNKU PRACY (WYNIKI BADAŃ W WOJEWÓDZTWIE MIEJSKIM ŁÓDZKIM)

Wprowadzenie

Pojęcie rynku pracy w gospodarce socjalistycznej ma charakter odmienny aniżeli w gospodarce kapitalistycznej, gdzie termin ten powstał. Na odmienność tę wpływa wiele przyczyn, a przede wszystkim ta, iż funkcjonowanie rynku pracy odbywa się w ramach systemu planów, co stwarza możliwość i konieczność regulowania jego mechanizmu. Podejście badaczy problematyki zatrudnienia w gospodarce socjalistycznej do kategorii "rynku pracy" ma charakter ambiwalentny. Płaszczyzną zróżnicowana poglądów jest kwestia uznania istnienia bądź nieistnienia tej kategorii w warunkach gospodarki planowej. Pomiędzy tymi dwoma biegunami obserwuje się także podejścia, które określić można jako pośrednie. W tej sytuacji wyróżnić można następujące typy stosunku do kwestii rynku pracy w gospodarce socjalistycznej: "nie istnieje", "nie istnieje, ale...", "istnieje...", "istnieje, ale...".

Zróżnicowaniu opinii w kwestii uznawania istnienia rynku pracy w gospodarce socjalistycznej towarzyszy różnorodność zawartości treściowych tego pojęcia u poszczególnych badaczy problemu. Wymaga to scharakteryzowania i wyboru definicji rynku pracy.

W "Małym słowniku ekonomicznym" wydanym w roku 1958 A. Rajkiewicz pisał: "W krajach, w których siła robocza przestała być towarem, pod pojęciem rynek pracy rozumieć więc należy p r o c e s y [podkr. moje - E. K.] kształtujące podaż i popyt rąk roboczych, ich

* Dr, adiunkt w Katedrze Planowania i Polityki Ekonomicznej UŁ.

wzajemne stosunki i uwarunkowania"[1]. W określeniu tym, jako jedynym ze spotykanych w polskiej literaturze przedmiotu, odnaleźć można istotę rynku pracy, polegającą na jego zmianach zachodzących w kolejnych stadiach rozwojowych. Jest to więc ujęcie dynamiczne, w którym zakłada się świadome, aktywne oddziaływanie na podaż i popyt siły roboczej.

W innych formułowanych i używanych przez badaczy przedmiotu określeniach rynku pracy dominuje ujęcie statyczne. J. Mahl pod pojęciem tym rozumie s f e r ę zetknięcia się podaży i popytu na siłę roboczą, co zakłada istnienie określonego miejsca, gdzie styk ten następuje[2]. W jednej z wcześniejszych prac J. Pietrucha wskazał na rolę rynku pracy w k o n f r o n t a c j i podaży z popytem, do czego zresztą rola ta ma się sprowadzać[3]. Podobne ujęcie odnaleźć można w określeniu sformułowanym przez H. Jędruszczak, według której przez rynek pracy należy rozumieć całokształt umów o pracę w społeczeństwie socjalistycznym, stanowiący k o n f r o n t a c j ę popytu i podaży siły roboczej[4].

W podanych wyżej definicjach rynku pracy element przestrzeni bądź nie występuje wcale, bądź jest jedynie sygnalizowany (jak w określeniu Mahla). Dlatego warto przytoczyć rozszerzoną o wyraźnie zaakcentowany przestrzenny charakter definicję rynku pracy użytą przez M. Lisieckiego: "Całokształt stosunków zachodzących między popytem a podażą pracy, ich wielkość i strukturę, rozmieszczenie oraz wzajemne związki ilościowe i jakościowe nazywać będziemy rynkiem pracy"[5].

Cechą wspólną wszystkich powyższych definicji jest ich oparcie na pojęciach podaży siły roboczej i popytu na siłę roboczą. W polskiej literaturze ekonomicznej dotyczącej problematyki zatrudnie-

---

[1] Mały słownik ekonomiczny, Warszawa 1958, s. 664.

[2] J. M a h l, Problemy zatrudnienia i rynku pracy w województwie wrocławskim w latach 1956-1960, Wrocław 1965, s. 27.

[3] J. P i e t r u c h a, Rynek pracy województwa katowickiego, Katowice 1968, s. 13.

[4] H. J ę d r u s z c z a k, Zatrudnienie a przemiany społeczne w Polsce w latach 1944-1960, Wrocław 1972, s. 137.

[5] M. L i s i e c k i, Rynek pracy w Łodzi w latach 1960-1970, ZNUŁ 1973, S. III, z.40, s. 11; por. też A. R a j k i e w i c z, Zagadnienia rynku pracy, "Przegląd Kulturalny" 1958, nr 34 oraz J. O b o d o w s k i, S. S p o t a n, Polityka zatrudnienia w PRL, Warszawa 1965, s. 4-5.

nia i rynku pracy pojęcia te traktowane są dwuznaczeniowo. W znaczeniu pierwszym podaż siły roboczej (lub podaż pracy) identyfikowana jest z ludnością aktywną zawodowo, a popyt na siłę roboczą jest wyznaczony poprzez chłonność zatrudnienia, określoną jako liczba miejsc pracy stawianych do dyspozycji ludności w danym okresie. W znaczeniu drugim przez podaż siły roboczej rozumie się tę część ludności w wieku zdolności do pracy, która aktywnie poszukuje pracy (poprzez organa pośrednictwa pracy lub za pomocą umów z zakładami pracy czy różnych zobowiązań przed podjęciem zatrudnienia we własnym zakresie). Popyt na siłę roboczą stanowi natomiast przyrost bądź zmiany zatrudnienia wyrażające się liczbą wolnych miejsc pracy. W znaczeniu tym wielkości bezwzględne podaży i popytu na siłę roboczą stanowią część tych samych wielkości określonych formułą pierwszą. Formuła druga ma sensu stricto charakter rynkowy. W zależności od tego, którą z nich przyjmuje się do rozważań teoretycznych czy badań praktycznych, zmieni się rzeczywista interpretacja terminu "rynek pracy", jego zakres znaczeniowy.

Podwójne znaczenie terminu "rynek pracy" ujmuje definicja sformułowana przez M. Olędzkiego. Na podstawie definicji rynku podanej w "Małej encyklopedii ekonomicznej" określa on rynek pracy w gospodarce socjalistycznej w sposób następujący:

" - w znaczeniu dosłownym, jako miejsce spotkań poszukujących pracy i zatrudniających w celu zawarcia umowy o pracę podporządkowaną;

- w znaczeniu przenośnym, jako obszar wzajemnego oddziaływania popytu (tj. ilościowego i jakościowego zapotrzebowania na ludzką zdolność do pracy - mierzonego liczbą miejsc pracy) i podaży siły roboczej (tj. liczby osób zdolnych do pracy i poszukujących pracy przy danym wynagrodzeniu za pracę, włączając w nie nie tylko płacę nominalną, ale i inne korzyści oferowane pracownikowi za jego pracę)"[6].

Rynek pracy, w znaczeniu dosłownym, niektórzy autorzy określają jako umowną nazwę operacyjną używaną dla potrzeb analiz praktycznych, często potocznie[7].

W Polsce trudno jest mówić o ogólnokrajowym rynku pracy. Ograniczenia mobilności przestrzennej siły roboczej mające swe szerokie

---

[6] M. O l ę d z k i, Polityka zatrudnienia, Warszawa 1978, s.33.

[7] Por. L. B o r c z, Prawo podziału według pracy, Warszawa 1970, s. 213 oraz L. S o b c z a k, Rynek pracy w Polsce Ludowej, Warszawa 1971, s. 20.

uwarunkowania, m. in. takie, jak: deficyt mieszkań i brak ukształtowanych mechanizmów motywacyjnych oraz określone tradycje i praktyka społeczna, ograniczają zasięg oddziaływania podaży i popytu na siłę roboczą. Sytuacja na ogólnokrajowym rynku pracy jest wypadkową sytuacji na rynkach regionalnych. Może istnieć równowaga globalna przy jednoczesnym występowaniu nierównowag na rynkach regionalnych, wtedy gdy nadwyżkom podaży pracy w jednych regionach towarzyszą niedobory siły roboczej w innych. To powoduje, iż - naszym zdaniem - kategoria ogólnokrajowego rynku pracy jest kategorią mającą ograniczony walor poznawczy i utylitarny. Rzeczywiste oddziaływanie podaży i popytu na siłę roboczą ma miejsce w obszarze regionów.

W literaturze przedmiotu terminowi "regionalny rynek pracy" poświęcono niewiele miejsca, choć użycie jego jest dość powszechne. Dodatkowym utrudnieniem jest to, iż używa się często wymiennie terminów "lokalny" i "regionalny" rynek pracy.

Z określenia rynku pracy wynika, iż analogiczna dla jego wycinka regionalnego definicja powinna zawierać aspekt przestrzenny oraz elementy rynkowe - podaż i popyt na siłę roboczą. Kryterium wydzielania regionalnego rynku pracy winna być rozległość wzajemnego oddziaływania podaży i popytu na siłę roboczą. Czyli - jeżeli rozległość ta może wyznaczyć (pokryć) obszar, który z kolei można nazwać regionem - będziemy mieli do czynienia z regionalnym rynkiem pracy.

K. Secomski sformułował następującą definicję regionu ekonomicznego: "Region ten stanowi obszar kraju, wykazujący szereg wspólnych cech, przede wszystkim społeczno-ekonomicznych, a także fizycznych i innych, w którym istnieje centralny ośrodek promieniujący swym oddziaływaniem na teren całego regionu"[8]. Na podstawie tej definicji można sformułować nie tyle ścisłe określenie, ile cechy, jakie musi posiadać dany obszar, by można było mówić o nim jako o regionalnym rynku pracy. Musi więc posiadać ośrodek centralny (lub ośrodki centralne w przypadku istnienia konurbacji) oraz wykształcone cechy wspólne, na przykład fakt generowania popytu na siłę roboczą, zaspokajanego w drodze aktywności zawodowej ludności zamieszkałej i dojeżdżającej do pracy na danym obszarze. Jest oczywiste, iż ani w teorii, ani w praktyce nie jest możliwe odizolowanie poszczególnych regionalnych rynków pracy, mogą się one po części nakładać na siebie.

[8] K. Secomski, Ekonomika regionalna, Warszawa 1982, s. 26-27.

Obszar regionalnego rynku pracy jest funkcją następujących czynników: potencjału gospodarczego centrum lub centrów regionu, stanu rozbudowy i wyposażenia sieci komunikacyjnej regionu oraz stopnia konkurencyjności w zakresie oferowanych miejsc pracy regionów sąsiednich. Wraz ze zmianą w czasie układów lokalizacyjnych poszczególnych regionów zmianie może ulegać obszar regionalnego rynku pracy, przy czym zachodzące na nim zjawiska mogą mieć wpływ na zmiany układów lokalizacyjnych[9]. Można więc mówić o związkach przyczynowo-skutkowych zachodzących między sytuacją na regionalnym rynku pracy a układem lokalizacyjnym regionu. Dwustronność ich jest pochodną tego, że sytuacja na rynku pracy jest tylko jednym z czynników określających decyzje o przestrzennej lokalizacji jednostek gospodarczych. Oprócz niej o lokalizacji decydują najczęściej: zasoby przyrodnicze (surowce), rynek zbytu produktów, koszty transportu zasobów i produktów oraz ich substytucja z kosztami produkcji, korzyści aglomeracji, koszty infrastruktury oraz korzyści wymiany międzyregionalnej[10].

Niezależnie od obszaru rzeczywistego oddziaływania podaży i popytu na siłę roboczą, wyznaczającego regionalne rynki pracy, badania empiryczne ich dotyczące obejmują obszary wynikające z regionalizacji administracyjnej. Tymczasem formalnoprawne granice województw nie zawsze wyznaczają rzeczywiste obszary ciążenia siły roboczej[11].

---

[9] Nawiązujemy tu do wyodrębnionych przez A. Klasika trzech rodzajów układów lokalizacyjnych występujących w każdym regionie: układów lokalizacyjnych w zakresie produkcji, infrastruktury oraz osadnictwa (gospodarstw domowych); przez lokalizację rozumie się siedzibę, miejsce jednostek wytwórczych, jednostek usługowych i gospodarstw domowych. Wymienione układy zajmują środowisko przyrodnicze, korzystają z jego zasobów lub zajmują na zasadzie wyłączności jakąś działkę ziemi. Mają charakter nieciągły, a wyodrębnione zostały z punktu widzenia typu jednostek gospodarczych lub rodzajów ich działalności. W układzie lokalizacyjnym produkcji i usług daje się wyodrębnić przestrzenne rozmieszczenie miejsc pracy produkcyjnej i nieprodukcyjnej. W układzie lokalizacyjnym gospodarstw domowych wyróżnia się przestrzenne rozmieszczenie zasobów siły roboczej (A. K l a s i k, Optymalna struktura przestrzenna a rozwój regionalny, Warszawa 1974, s. 16, 23 i n.).

[10] K l a s i k, op. cit., s. 90, por. też B. G r u c h m a n, Czynniki aglomeracji i deglomeracji przemysłu socjalistycznego, KPZK PAN, Studia, t. XVIII, Warszawa 1967; M. O p a ł ł o, Rozmieszczenie i koncentracja przestrzenna w teorii i praktyce planowania, "Ekonomista" 1978, nr 6, s. 1414.

[11] Szerzej na ten temat pisze J. M e l l e r w artykułach: Zakres i trafność regionalnego bilansowania zasobów pracy w Polsce, "Gospodarka Planowa" 1978, nr 9, s. 450-453 oraz Układ przestrzenny regionalnego bilansowania zasobów pracy w Polsce, "Gospodarka Planowa" 1978, nr 11, s. 555-559.

Dlatego posługując się terminem regionalnego rynku pracy, w odniesieniu do konkretnej jednostki administracyjnego podziału kraju, zakładać należy zawsze pewien błąd delimitacji. Jak zauważył jednak B. Winiarski, każde zagadnienie, leżące w polu zainteresowania polityki regionalnej, wymaga skorelowania z istniejącą strukturą podziału administracyjnego kraju. Dokonywana ewentualna klasyfikacja obszarów nie może być na bieżąco przystosowywana do zmieniających się w obrębie układu regionalnego pól sił grawitacyjnych[12]. Przemawiają za tym takie względy, jak zbieranie i agregowanie podstawowych informacji o zjawiskach społeczno-gospodarczych w granicach jednostek podziału administracyjnego oraz fakt, że jednostki te są obszarami działania władz państwowych, realizujących w praktyce politykę regionalną państwa i koordynujących całokształt działalności ekonomicznej różnych podmiotów i organizacji gospodarczych.

Secomski pisze, iż na ogół dąży się do zbliżenia lub nawet identyfikacji granic regionów administracyjnych i ekonomicznych. Pomimo zachodzących niekiedy w delimitacji różnic "[...] jednak w planowaniu i w systemie zarządzania decyduje w praktyce układ administracyjno-gospodarczy. W tym sensie region administracyjno-ekonomiczny, szczególnie przy zbieżności granic gospodarczych i administracyjnych, stanowi zawsze podstawową jednostkę w planowaniu społeczno-gospodarczym i przestrzennym oraz w systemie zarządzania"[13]. Przemawia to za traktowaniem jednostek administracyjnych jako obiektów badań nad regionalnym rynkiem pracy.

Ogólną podaż pracy podzielić można na podaż zrealizowaną, obejmującą zatrudnionych, i podaż nie zrealizowaną, którą stanowią osoby chcące podjąć pracę, a nie podejmujące jej z braku odpowiadających ich wykształceniu, kwalifikacjom i aspiracjom miejsc pracy. Analogicznie - ogólny popyt na pracę podzielić można na popyt zrealizowany, czyli liczbę zatrudnionych i popyt nie zrealizowany, występujący jako wolne miejsca pracy. Pomiędzy podażą a popytem zrealizowanym zachodzi tożsamościowa równość. Badanie rynku pracy można przeprowadzać więc poprzez analizę wielkości nie zrealizowanych, które niejako są nośnikami rozbieżności pomiędzy popytem a podażą pracy.

W badaniach rynku pracy jako wielkość określającą nie zrealizowaną podaż pracy przyjmuje się liczbę osób poszukujących pracy, za-

[12] B. W i n i a r s k i, Polityka regionalna, Warszawa 1976, s. 186.

[13] S e c o m s k i, op. cit., s. 228.

rejstrowaną w organych pośrednictwa. Popyt nie zrealizowany mierzy się liczbą wolnych miejsc pracy zgłoszonych do organów pośrednictwa.

Istotną kwestią jest, czy i na ile dane te stanowić mogą podstawę dla określania omawianych wielkości? Problem ten staje zawsze przed badaczami rynku pracy. Statystyka pośrednictwa pracy nie obejmuje swym zasięgiem wszystkich zjawisk zachodzących pomiędzy popytem i podażą siły roboczej. Jej zasięg jest zdeterminowany poprzez akty prawne wyznaczające zakres wyłączności pośrednictwa pracy. Zakres ten jest więc zmienny w czasie, w różnych okresach może obejmować większą lub mniejszą liczbę zatrudnionych. Nie każdy poszukujący pracy i nie każde wolne miejsce pracy rejestrowane są w organach pośrednictwa, jeżeli istnieje możliwość poszukiwania miejsca pracy i pracowników z pominięciem tych organów. Także nie każdy zarejestrowany faktycznie poszukuje pracy.

Osoby zarejestrowane w organach pośrednictwa pracy jako poszukujące pracy określane są w literaturze przedmiotu jako rzeczywiste rezerwy siły roboczej. Obok nich istnieją zawsze osoby, które nie zarejestrowały się w organach pośrednictwa, ale przy wystąpieniu określonych warunków, takich jak otrzymanie pracy w pożądanym dla nich wymiarze czasu, formie zatrudnienia czy innych, ujawniają się na rynku pracy. Osoby te stanowią potencjalne rezerwy siły roboczej. Rezerwy te rekrutują się najczęściej spośród kobiet zajmujących się gospodarstwem domowym, osób uprawnionych do rent i emerytur, studentów i starszej młodzieży szkolnej oraz pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Formalnie nie zaliczając się do nie zrealizowanej podaży pracy, stanowią potencjał mogący - w określonych warunkach - istotnie rzutować na sytuację na rynku pracy. Należy więc uwzględniać ten fakt przy analizach rynku pracy opartych na danych pośrednictwa pracy.

Niezależnie od wysuniętych zastrzeżeń brak jest w chwili obecnej możliwości uzyskania innych danych, które precyzyjniej określałyby nie zrealizowane wielkości podaży i popytu na siłę roboczą. Dane pośrednictwa pracy traktujemy więc jako szacunek rzeczywistych wielkości omawianych kategorii.

Celem badania, którego wyniki przedstawione zostały w niniejszym opracowaniu, było określenie dynamicznych współzależności zachodzących pomiędzy podażą i popytem na siłę roboczą na regionalnym rynku pracy.

Obiektem badań empirycznych było województwo miejskie łódzkie. Województwo to jest regionem silnie zurbanizowanym, wyróżniającym się spośród innych jednostek administracyjnych tego typu szeregiem cech specyficznych, jak np.: wysoką gęstością zaludnienia, dużą koncentracją majątku trwałego i urządzeń infrastruktury technicznej i ekonomicznej na niewielkim obszarze[14]. Stanowi ono aglomerację miejsko-przemysłową i z tego względu nie znajduje odpowiedników wśród pozostałych województw w kraju. Należy mieć to na uwadze przy dokonywaniu prób uogólnień odnoszących się do zmienności zjawisk na rynku pracy. W innych regionach pojawiać się mogą odmienne kierunki rozwoju zjawisk oraz inne dysproporcje, gdyż siła oddziaływania czynników sprawczych może mieć różny kierunek i natężenie. W tej sytuacji dobór obiektu badania ma jedynie znaczenie ilustracyjne. Tym niemniej - przy wszystkich zastrzeżeniach - rynek pracy w województwie miejskim łódzkim, posiadając cechy rynku regionalnego, może stanowić przyczynek do sformułowania syntezy w zakresie funkcjonowania regionalnego rynku pracy.

Zasadniczy horyzont czasowy badań obejmuje lata 1976-1982. Wystąpienie ostrych objawów kryzysu gospodarczego, społecznego i politycznego, działania podjęte dla zreformowania gospodarki narodowej i inne uwarunkowania spowodowały znaczne zmiany w kształtowaniu się poszczególnych zjawisk na rynku pracy w tym okresie. Spowodowało to konieczność przeprowadzenia zasadniczych badań za pomocą dwóch różnych metod. Dla okresu 1976-1980 posłużono się modelami zmienności w czasie przy opisie kształtowania się poszczególnych zjawisk na rynku pracy. Dla lat 1981-1982 posłużono się wskaźnikami nierównomierności.

Dokonano oceny równowagi na rynku pracy w województwie za pomocą miar równowagi stosowanych przez teoretyków i praktyków problemu. Opracowano model tendencji rozwojowej zatrudnienia w województwie miejskim łódzkim w latach 1970-1980. Podobnie jak w przypadku

---

[14] Wszechstronny opis województwa miejskiego łódzkiego zawiera monografia: Województwo miejskie łódzkie. Zarys dziejów, obraz współczesny, perspektywy rozwoju, red. H. Mortimer-Szymczak, Łódź 1981; zob. też M. Jutta, K. Wasilewski, Województwo miejskie łódzkie na mapie kraju, "Przegląd Ekonomiczno-Społeczny Miasta Łodzi" 1976, nr 3; J. Z. Jakobsche, Problemy rozwoju gospodarczego aglomeracji łódzkiej na tle makroregionu środkowego, [w:] Strukturalne przeobrażenia wielkich miast przemysłowych, Materiały z międzynarodowej konferencji, Łódź 7-9 listopada 1978, Łódź 1979, s. 83-98.

modeli zmienności w czasie zjawisk na rynku pracy, parametry tego modelu zostały oszacowane metodą najmniejszych kwadratów.

Zastosowanie do analizy funkcjonowania rynku pracy województwa miejskiego łódzkiego niektórych metod z zakresu badań zjawisk masowych stało się przesłanką do sformułowania wniosków o charakterze metodologicznym, dotyczących stosowalności ich do analiz procesów zachodzacych na regionalnym rynku pracy. Stało się to drugim - pobocznym celem opracowania.

Podaż i popyt na siłę roboczą w latach 1975-1982

Zrealizowane wielkości podaży i popytu na siłę roboczą w województwie miejskim łódzkim w latach 1975-1982 przedstawione zostały w tab. 1. Są one tożsame z wielkością zatrudnienia w gospodarce województwa poza rolnictwem[15].

W latach 1975-1982 zatrudnienie w gospodarce narodowej poza rolnictwem w województwie miejskim łódzkim zmniejszyło się o 63,7 tys. osób. Spadek ten był nierównomierny w czasie: w latach 1975-1980 zatrudnienie zmniejszyło się o 22,3 tys. osób, natomiast w latach 1980-1982 o 41,4 tys. osób. Zwiększenie zatrudnienia obserwowano jedynie w gospodarce nieuspołecznionej poza rolnictwem (łącznie o 19,5 tys. osób), przy czym wzrost ten miał również charakter nierównomierny w czasie: w okresie 1980-1982 był wyższy o 0,5 tys. osób niż w okresie 1975-1980. W wyniku tych procesów wielkość zatrudnienia w gospodarce nieuspołecznionej poza rolnictwem w 1982 r. była ponad dwa razy większa niż w roku 1975, stanowiąc 7,3% zatrudnienia w gospodarce narodowej poza rolnictwem (w 1975 r. 3%). W latach 1980-1982 nastąpiło względne ustabilizowanie się wielkości zatrudnienia w rolnictwie nieuspołecznionym; odpływ ludności z gospodarki rolniczej indywidualnej, jaki notowano w latach poprzednich, uległ zahamowaniu.

Na ogólną sytuację w zakresie zatrudnienia w województwie miejskim łódzkim w latach 1975-1982 najmocniej rzutowały tendencje obserwowane w gospodarce uspołecznionej. W sektorze tym wielkość za-

[15] Dla uproszczenia w dalszym ciągu zrealizowaną podaż i popyt na siłę roboczą określać będziemy terminem "zatrudnienie".

Tabela 1

Zatrudnienie w gospodarce narodowej województwa miejskiego łódzkiego w latach 1975-1982 (w tys. osób)

Wyszczególnienie	Stan zatrudnienia w dniu 31 XII				Przyrost bezwzględny	
	1975	1980	1981	1982	1980-1975	1982-1980
Gospodarka narodowa ogółem z tego:	606,5	569,4	552,0	526,7	-37,1	-42,7
Gospodarka uspołeczniona razem z tego:	545,8	514,0	493,3	462,6	-31,8	-51,4
- zakłady zwarte	531,8	499,4	479,7	450,1	-32,4	-49,3
- praca nakładcza, prowizyjna i ajencyjna	14,0	14,6	14,6	12,5	+0,6	-2,1
Gospodarka nieuspołeczniona razem z tego:	60,7	55,4	58,7	64,1	-5,3	+8,7
- rolnictwo	43,6	28,8	28,8	27,5	-14,8	-1,3
- poza rolnictwem	17,1	26,6	29,9	36,6	+9,5	+10,0
Gospodarka narodowa poza rolnictwem	562,9	540,6	523,2	499,2	-22,3	-41,4

Ź r ó d ł o: Informacja o zatrudnieniu i przemieszczeniach w 1982 roku oraz o kierunkach zmian w 1983 roku, Urząd Miasta Łodzi, Wydział Zatrudnienia i Spraw Socjalnych, Łódź 1983 i obliczenia własne.

trudnienia zmniejszyła się łącznie o 83,2 tys. osób; w okresie od 1975 do 1980 r. o 31,8 a w latach 1980-1982 o 51,4 tys. osób.

Wielkości podaży i popytu na siłę roboczą w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego w latach 1975-1982 przedstawione zostały w tab. 2. Zgodnie z przyjętym wcześniej założeniem - stanowią one sumę podaży/popytu zrealizowanych i nie zrealizowanych w danym momencie czasowym. Przyjmujemy, iż wielkości nie zrealizowane są określone przez liczbę wolnych miejsc pracy zgło-

Tabela 2

Podaż i popyt na siłę roboczą
w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego
w latach 1975-1982
(w tys. osób)

Lp.	Wyszczególnienie	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
1	Zatrudnienie[a] w gospodarce uspołecznionej w dniu 31 XII	545,8	541,8	538,3	533,7	521,7	514,0	493,3	462,6
2	Wolne miejsca pracy w dniu 25 XII	3,145	3,390	3,824	4,520	9,278	7,126	7,147	7,616
3	Poszukujący pracy, zarejestrowani w organach pośrednictwa pracy w dniu 25 XII	0,272	0,387	0,531	0,278	0,143	0,153	0,877	0,139
4	Popyt na siłę roboczą (1 + 2)	548,9	545,2	542,1	538,2	531,0	521,1	500,4	470,2
5	Podaż siły roboczej (1 + 3)	546,1	542,2	538,8	534,0	521,8	514,2	494,2	462,7
6	Wskaźnik pełnego zatrudnienia $\frac{3}{1} \cdot 100$	0,05	0,07	0,10	0,05	0,03	0,03	0,18	0,03

a/ Bez uczniów, dane obejmują pracowników pełnozatrudnionych łącznie z sezonowo i dorywczo zatrudnionymi oraz pracowników niepełnozatrudnionych w głównym miejscu pracy.

Ź r ó d ł o: Dane Wydziału Zatrudnienia i Spraw Socjalnych Urzędu Miasta, Łódź, obliczenia własne.

szonych do organów pośrednictwa oraz liczbę osób poszukujących pracy zarejestrowanych w tych organach.

Wysokość wskaźnika pełnego zatrudnienia (x) wskazuje, że w województwie miejskim łódzkim w latach 1975-1982 istniał stan maksymalnego zatrudnienia (najwyższy poziom wskaźnik x osiągnął w roku 1981: 0,18%)[16]. Działo się tak przy równoległym wystąpieniu dwóch procesów: stałym zmniejszaniu się popytu na siłę roboczą (średnie roczne tempo spadku wyniosło 2,2%) i stałym, nieco szybszym zmniejszaniu się podaży siły roboczej (średnie roczne tempo spadku kształtowało się na poziomie 2,4%). Spadek popytu "nie nadążał" więc za spadkiem podaży. W latach 1975-1979 średnie roczne tempa spadku popytu i podaży kształtowały się odpowiednio na poziomie 0,8 i 1,1%. W latach 1980-1982 analogiczne wielkości wyniosły odpowiednio: 5,0 i 5,1%. Uwarunkowane to zostało oddziaływaniem zespołu czynników o różnym charakterze. Czynniki te omówimy, zdając sobie sprawę, iż nie wyczerpiemy tym samym całokształtu zagadnienia, sygnalizując jedynie najistotniejsze kwestie.

Czynniki warunkujące kształtowanie się podaży siły roboczej

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych rozpoczął się proces zmniejszania przyrostu zasobów pracy w województwie miejskim łódzkim. Od roku 1975 wiek produkcyjny osiągały osoby urodzone w latach, w których rejestrowano znaczne zmniejszanie się przyrostu naturalnego[17].

---

[16] Wskaźnik pełnego zatrudnienia obliczony za pomocą wzoru:

$$x = \frac{X}{Z} \cdot 100\%$$

gdzie:

X - liczba osób poszukujących pracy zarejestrowanych w organach pośrednictwa pracy

Z - wielkość zatrudnienia.

Na podstawie tego wskaźnika M. Kabaj wyróżnił trzy modele teoretyczne pełnego zatrudnienia:

- model maksymalnego zatrudnienia, gdy $x \in (0; 0,5]$
- model optymalnego zatrudnienia, gdy $x \in (0,5; 1,5]$
- model minimalnego zatrudnienia, gdy $x \in (1,5; 2,0]$

Przekroczenie przez wskaźnik x wartości 2,0% wskazuje na stan niepełnego zatrudnienia, M. K a b a j, Elementy pełnego i racjonalnego zatrudnienia w gospodarce socjalistycznej, Warszawa 1972, s. 67-79.

[17] Najwyższy przyrost naturalny wynoszący 16,9‰ wystąpił w Łodzi w 1948 r. Później ulegał on zmniejszeniu do roku 1969, w którym

Od 1970 r. przyrost naturalny w wyniku tzw. "echa demograficznego" zwiększał się, osiągając drugie maksimum w 1976 r. (4,6‰), do roku 1982 przyrost naturalny zmalał do poziomu 3,3‰.

Struktura ludności według wieku charakteryzowała się stałym zmniejszaniem udziału osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności. W badanym okresie udział ten zmniejszył się z 64,5 do 63,6% [18]. Wysoki i stale rosnący był udział ludności w wieku przedemerytalnym.

W województwie miejskim łódzkim obserwowano wysoki współczynnik aktywności zawodowej kobiet: 58,5% w roku 1978 (według danych spisu powszechnego) oraz wysoki udział kobiet w zatrudnieniu w gospodarce uspołecznionej, kształtujący się w latach 1975-1982 na poziomie ok. 50%.

Zachodzące procesy demograficzne wywarły zasadniczy wpływ na pojawienie się następujących zjawisk:

1. Od 1976 r. zmniejszeniu ulega liczba absolwentów szkół. Liczba absolwentów szkół podstawowych w latach 1976-1982 zmniejszyła się z 13,5 do 10,5 tys.; szkół ponadpodstawowych i wyższych z 19,3 do 15,9 tys.

2. Wystąpiło wysokie "uwrażliwienie" wielkości ubytku naturalnego zatrudnienia na decyzje o wcześniejszych przejściach na emeryturę i decyzje o zwiększeniach liczby stanowisk pracy zaliczanych do pierwszej kategorii zatrudnienia.

3. Nasilony został proces okresowej dezaktywizacji zawodowej kobiet, następujący w wyniku rozszerzania uprawnień do czasowej bierności zawodowej z tytułu opieki nad małymi dziećmi, nie powodującej przerwania ciągłości pracy.

Nasilenie procesów dezaktywizacji zawodowej stałej i czasowej powodujące ubytki zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej przedstawia tab. 3. Całkowity ubytek zatrudnienia następujący w wyniku dezaktywizacji stałej i czasowej w badanym okresie wyniósł 153,4 tys. osób. Zwraca uwagę przyspieszenie ubytku naturalnego i okresowego zatrudnienia w latach 1981-1982 w stosunku do lat poprzednich. Na szczególnie wysokim poziomie kształtowały się w tym okresie odejścia na wcześniejszą emeryturę oraz przyrost liczby osób korzystających z urlopów wychowawczych.

osiągnął poziom 0,4‰. Najliczniejsze roczniki z lat 1948-1956 osiągały wiek produkcyjny w latach 1966-1974, a ich liczebność przewyższała ubytki naturalne zatrudnienia.

[18] Mężczyźni od 18 do 64 lat, kobiety od 18 do 59 lat.

Tabela 3

Ubytek naturalny i okresowy zatrudnienia
według przyczyn w województwie miejskim łódzkim
w latach 1976-1982
(w tys. osób)

Lp.	Przyczyny ubytku zatrudnienia	Lata					Razem lata 1976--1980	Lata		Razem lata 1981--1982	Razem lata 1976--1982
		1976	1977	1978	1979	1980		1981	1982		
1	Odejście na rentę			6,6	6,4	6,5		5,6	5,3	10,9	
2	Odejście na emeryturę na ogólnych zasadach	11,7	12,9	4,5	4,6	3,2	72,9	3,3	3,2	6,5	125,6
3	Odejście na wcześniejszą emeryturę			3,1	10,5	2,9		13,9	21,4	35,3	
4	Śmierć	1,4	1,4	1,5	1,3	1,3	6,9	1,3	1,0	2,3	9,2
5	Razem dezaktywizacja stała	13,1	14,3	15,7	22,8	13,9	79,8	24,1	30,9	55,0	134,8
6	Przyrost liczby osób korzystających z urlopów wychowawczych (dezaktywizacja czasowa)	2,1	1,9	0,9	1,6	1,8	8,3	5,3	5,0	10,3	18,6
7	Ogółem ubytki zatrudnienia (5 + 6)	15,2	16,2	16,6	24,4	15,7	88,1	29,4	35,9	65,3	153,4

Ź r ó d ł o: Informacja o zatrudnieniu i przemieszczeniach w 1982 r. oraz o kierunkach zmian w 1983 roku, Urząd Miasta Łodzi, Łódź 1983, s. 5 i obliczenia własne.

Na zmniejszanie podaży siły roboczej zasadniczy wpływ wywarły następujące decyzje, ujęte w aktach prawnych:

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 29 listopada 1975 r. w sprawie bezpłatnych urlopów dla matek pracujących, opiekujących się małymi dziećmi, obowiązujące do 1 lipca 1981 r.,
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 marca 1975 r. w sprawie wcześniejszego przechodzenia na emeryturę,
- Uchwała nr 100 Rady Ministrów z 21 lipca 1978 r. w sprawie wcześniejszego przechodzenia na emeryturę pracowników uspołecznionych zakładów pracy w okresie do 30 czerwca 1979 r.,
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 4 maja 1979 r. w sprawie pierwszej kategorii zatrudnienia,
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 lipca 1981 r. w sprawie urlopów wychowawczych,
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 lipca 1981 r. w sprawie szczególnych zasad przechodzenia na emeryturę pracowników uspołecznionych zakładów pracy w okresie do 31 grudnia 1981 r.

Porównanie liczby zatrudnionych po raz pierwszy absolwentów szkół z ubytkiem naturalnym zatrudnienia zawiera tab. 4. Od roku 1977 różnica pomiędzy tymi wielkościami wyraża się w liczbach ujemnych - liczba zatrudnionych po raz pierwszy absolwentów szkół była niższa od wielkości ubytku naturalnego. Największą wartość przyjęła w roku 1982: 19,7 tys. osób; łącznie w latach 1981-1982 33 tys. osób, a w latach 1976-1982 46,2 tys. osób. Skala nierekompensowania ubytku naturalnego i czasowego zatrudnienia powiększała się w każdym roku oczywiście o tyle, ile wynosił przyrost liczby osób korzystających z urlopów wychowawczych.

W latach 1976-1980 zmniejszanie podaży pracy następujące w wyniku powyższych zjawisk było częściowo rekompensowane przesunięciami z rolnictwa nieuspołecznionego. Jak wykazaliśmy, w latach 1981-1982 proces odchodzenia z rolnictwa indywidualnego został zahamowany.

Rynek pracy województwa miejskiego łódzkiego nie jest oczywiście rynkiem zamkniętym. Należy więc dodać, iż obok opisanych zjawisk na zmniejszanie się podaży pracy w województwie wpływ miało również zmniejszanie się dodatniego salda migracji stałej i wahadłowej. Działo się tak przede wszystkim na skutek rozbudowy przemysłu w sąsied-

Tabela 4

Porównanie liczby zatrudnionych po raz pierwszy absolwentów szkół z ubytkiem naturalnym zatrudnienia w województwie miejskim łódzkim w latach 1976-1982

Lp.	Wyszczególnienie	Lata					Razem lata 1976--1980	Lata		Razem lata 1981--1982	Razem lata 1976--1982
		1976	1977	1978	1979	1980		1981	1982		
1	Ubytek naturalny zatrudnienia w tys.	13,1	14,3	15,7	22,8	13,9	79,8	24,1	30,9	55,0	134,8
2	Absolwenci podejmujący po raz pierwszy pracę w tys.	13,4	13,9	13,6	13,2	12,5	66,6	10,8	11,2	22,0	88,6
3	Różnica 2 - 1	+0,3	-0,4	-2,1	-9,6	-1,4	-13,2	-13,3	-19,7	-33,0	-46,2

Ź r ó d ł o: Informacja Wydziału Zatrudnienia i Spraw Socjalnych za 1980 rok oraz za lata 1976-1980, Urząd Miasta Łodzi, Łódź 1981, s. 56 oraz Informacja o zatrudnieniu i przemieszczeniach w 1982 roku oraz o kierunkach zmian w 1983 roku, Urząd Miasta Łodzi, Łódź 1983, s. 5, 16 i obliczenia własne.

nich województwach[19] oraz (w przypadku migracji stałych) pogarszania się uwarunkowań przestrzennej mobilności siły roboczej.

Czynniki warunkujące kształtowanie się popytu na siłę roboczą

Tempo spadku popytu na siłę roboczą w poszczególnych podokresach lat 1975-1982 było niższe niż podaży siły roboczej. W latach 1975-1980 procesy zachodzące w obrębie podaży siły roboczej wymagały dostosowania do nich wielkości zatrudnienia, przy jednoczesnym uwzględnieniu pożądanych zmian w strukturze działowo-gałęziowej zatrudnienia i konieczności zapewnienia kadr dla nowo powstających zakładów pracy[20].

Przed podmiotami polityki zatrudnienia stanął problem zwiększania efektywności gospodarowania zasobami pracy w drodze ujawniania i zagospodarowywania rezerw zasobów pracy i wydajności pracy. Do głównych kierunków w tej dziedzinie zaliczono:

- pełne wykorzystanie efektów modernizacji i postępu technicznego oraz postęp w organizacji pracy i doskonaleniu struktur organizacyjnych,
- lepsze wykorzystanie kwalifikacji kadr,
- poprawę wykorzystania czasu i dyscypliny pracy,
- zmniejszenie nadmiernej i nieuzasadnionej fluktuacji[21].

Brak wypracowanych mechanizmów adaptacyjnych gospodarki do zmieniającej się sytuacji na rynku pracy spowodował szerokie stosowa-

---

[19] H. Mortimer-Szymczak, Polityka zatrudnienia w wielkomiejskim ośrodku przemysłowym (na przykładzie województwa miejskiego łódzkiego), [w:] Strukturalne przeobrażenia..., s. 149. Jak się wydaje, obok tego wystąpił także relatywny spadek atrakcyjności aglomeracji łódzkiej na tle tworzących się nowych jednostek administracyjnych. Powstanie nowych województw wykreowało nowe jednostki przyciągające siłę roboczą, jakimi są ich centra, co zmieniło przestrzenny zasięg regionalnych rynków pracy.

[20] W drugiej połowie lat siedemdziesiątych były uruchamiane i dochodziły do planowanej zdolności produkcyjnej m. in.: ZTK Teofilów, ZWO Vera, ZPDz Bistona, ZPB im. Armii Ludowej - przędzalnia bezwrzecionowa Wir, FD Dywilan, Transportech w Zgierzu, ZUT Uniprot, ZPP Feniks, ŁZPS Skogar.

[21] Na podstawie: Ocena efektywności zatrudnienia, rezerw zasobów pracy oraz wydajności pracy w województwie miejskim łódzkim, Materiały wewnętrzne UM Łodzi, Łódź, maj 1980, s. 13.

nie narzędzi administracyjnych, formułowanych na szczeblu centralnym i przez terenowe organy władzy i administracji państwowej. W latach 1976-1980 przyjęły one postać przeglądów zatrudnienia, nakazów ograniczających zatrudnienie oraz innych ograniczeń i blokad zatrudnienia.

Bezpośredniemu łagodzeniu deficytu siły roboczej na rynku pracy województwa miejskiego łódzkiego miały służyć takie działania, jak:

- organizacja naboru pracowników z innych województw, dla umożliwienia którego rozszerzano bazę zbiorowego zakwaterowania.
- aktywizacja zawodowa emerytów i rencistów oraz osób skłonnych do podjęcia pracy w niepełnym wymiarze czasu przez rozszerzanie systemów zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy,
- aktywizacja zawodowa osób uchylających się od pracy.

Procesy zachodzące pomiędzy podażą i popytem na siłę roboczą w latach 1981-1982 miały bardziej złożony charakter. Decyzje implikujące zwiększenie ubytku naturalnego i okresowego zatrudnienia (a tym samym zmniejszenie podaży pracy) miały dwa podłoża:

- realizację "umów społecznych" zawartych w sierpniu-wrześniu 1980 r.,
- przewidywanie (prognozę) zmniejszenia popytu na pracę w latach osiemdziesiątych. Przewidywania te miały swe źródło w obserwacji spadkowych tendencji produkcji na skutek trudności społecznych i gospodarczych, uwarunkowanych czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi oraz szacowaniu szybkości i kierunku wpływu mechanizmu reformy gospodarczej na zatrudnienie.

O ile więc w latach 1975-1980 można mówić o wpływie jednostronnym - wielkość popytu na siłę roboczą miała być dostosowywana do podaży siły roboczej, o tyle w latach 1981-1982 decyzje z zakresu polityki społecznej miały dostosowywać wielkość podaży pracy do przewidywanego popytu na nią, zaś w dalszej kolejności następował proces dostosowywania się odwrotnego.

Zgodnie z założeniami reformy gospodarczej jednostki gospodarcze uzyskały pełną samodzielność w zakresie ustalania poziomu i struktury zatrudnienia. Rozwiązania ustawowe wprowadzające reformę gospodarczą w Polsce w tym przedmiocie antycypowała Uchwała nr 118 Rady Ministrów z 17 listopada 1980 r. w sprawie zmian w systemie kierowania przedsiębiorstwami państwowymi w 1981 r. Od początku roku 1981 obowiązywały więc nowe zasady gospodarowania zatrud-

nieniem w przedsiębiorstwach[22]. Generelną ideą zmian było odejście od sterowania zatrudnieniem w jednostkach gospodarczych za pomocą instrumentów bezpośredniego, administracyjnego oddziaływania na rzecz zastosowania narzędzi o charakterze pośrednim, ekonomiczno-finansowym.

Zmniejszenie popytu na siłę roboczą miało niższe tempo niż przewidywano z racji zastosowania instrumentów stymulujących racjonalizację zatrudnienia w jednostkach gospodarczych. Nastąpiło to na skutek oddziaływania zespołu przyczyn o jednokierunkowym wpływie, z których najważniejsze to:

- ograniczenie możliwości substytucji pracy żywej przez uprzedmiotowioną, a nawet - na skutek stopniowej częściowej dekapitalizacji majątku trwałego - występowanie zjawiska zastępowania pracy uprzedmiotowionej przez pracę żywą (np. w transporcie wewnątrzzakładowym);
- zwiększony ubytek czasu pracy - efekt powszechnego wprowadzenia skróconego tygodnia pracy;
- nierytmiczność produkcji na skutek złego funkcjonowania zaopatrzenia materiałowo-surowcowego oraz kooperacji dostaw półfabrykatów, powodująca tendencje do utrzymywania nadmiernego zatrudnienia w oczekiwaniu na poprawę sytuacji zaopatrzeniowej;
- niepewność "reguł gry ekonomicznej", ich zmienność i przewidywanie dalszej zmienności;
- zastosowany zespół instrumentów w postaci sposobu naliczania obciążeń na Fundusz Aktywizacji Zawodowej uzależniony od tempa wzrostu płacy przeciętnej (dotyczy to roku 1982) oraz stosowanie progresywnego podatku dochodowego.

Czynnikami stymulującymi zmniejszanie popytu na siłę roboczą w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego były specyfika gospodarcza, a w konsekwencji - zatrudnieniowa województwa. Dominuje w niej zatrudnienie w przemyśle, pomimo iż udział zatrudnionych w tym dziale zmniejszył się w latach 1975-1982 z 53,0 do 48,9%. Charakterystyczna przy tym jest struktura gałęziowa przemysłu, w której z kolei dominuje przemysł lekki (włókienniczy, odzie-

[22] W roku 1981 zasady te obowiązywały wszystkie przedsiębiorstwa państwowe, z wyjątkiem przedsiębiorstw działu rolnictwa, handlu zagranicznego oraz przemysłu drobnego, natomiast w 1982 r. objęły całość gospodarki uspołecznionej, z wyjątkiem sfery budżetowej.

żowy, skórzany). W końcu roku 1982 54% ogółu zatrudnionych w przemyśle pracowało w przemyśle lekkim. W gałęziach tych przetwarzane są surowce w dużej części importowane, co stwarza ich duże uzależnienie od zewnętrznych czynników gospodarczych i politycznych. Ograniczenia importu determinowały w poważnym zakresie warunki produkcyjne, a dalej zatrudnieniowe. Dla zapobieżenia drastycznemu spadkowi zatrudnienia w przedsiębiorstwach przetwarzających surowce importowane w 1981 i 1982 r. podjęto decyzję o przerobie usługowym surowców i materiałów, dostarczanych przez inne kraje, w przedsiębiorstwach województwa. Dokonano też okresowych przemieszczeń pracowników z zakładów dysponujących pracownikami nie w pełni obciążonymi w procesie pracy do zakładów, w których wystąpiły znaczne ubytki zatrudnienia.

Łagodzeniu skutków zmniejszania popytu na pracę w gospodarce uspołecznionej służyć miały działania stymulujące wzrost zatrudnienia w sektorze nieuspołecznionym, przede wszystkim w rzemiośle. W latach 1981-1982 stwarzano zachęty do podejmowania pracy na własny rachunek lub zatrudniania w zakładach rzemieślniczych osób zwalnianych z pracy w zakładach uspołecznionych. Ostateczna wielkość zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego została więc ukształtowana pod wpływem zespołu czynników w różnych kierunkach i odmiennej sile oddziaływania.

Rozpatrzmy wielkość zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego w latach 1970-1980 jako funkcję czasu. Przyjmujemy, że zmiany czasu jak gdyby reprezentują zmiany warunków, w jakich rozwijało się zatrudnienie. Parametry funkcji trendu, która reprezentuje tendencję rozwojową, oszacowane zostały na podstawie empirycznego szeregu momentów czasowych poziomu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego (tab. 5).

Jako funkcję opisującą tendencję rozwojową zatrudnienia przyjęliśmy parabolę drugiego stopnia. Oszacowania parametrów funkcji dokonano za pomocą klasycznej metody najmniejszych kwadratów. Model tendencji rozwojowej zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego w latach 1970-1980 przyjął postać:

$$\hat{Z}_t = -1{,}63683\ t^2 + 20{,}82196\ t + 465{,}04424$$

$$t(a_j) = (-20{,}02) \quad (20{,}67) \quad (176{,}81)$$

$$R^2 = 0{,}982 \quad SE = 2{,}395 \quad d = 1{,}48$$

gdzie:

$\hat{Z}_t$ - wartość oczekiwania wielkości zatrudnienia w okresie t,

t - zmienna reprezentująca czas, t = 1, 2, ..., 11,

$t(a_j)$ - wartość statystyki t-Studenta dla oszacowań parametrów a_j,

d - wartość statystyki Durbina-Watsona,

R^2 - współczynnik determinacji zmienności $\hat{Z}$ przez zmienność t,

SE - wielkość odchylenia standardowego składnika resztowego (standardowego błędu oceny).

Tabela 5

Zatrudnienie[a] w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego w latach 1970-1980 według stanów na dzień 31 grudnia (w tys.)

Lata	Wielkość zatrudnienia
1970	482,6
1971	500,1
1972	513,1
1973	523,5
1974	531,7
1975	531,8
1976	528,0
1977	524,8
1978	519,4
1979	507,1
1980	499,4

[a] Dane obejmują pracowników pełnozatrudnionych łącznie z sezonowo i dorywczo zatrudnionymi oraz pracowników niepełnozatrudnionych w głównym miejscu pracy bez przeliczenia na pełnozatrudnionych; bez pracy nakładczej, prowizyjnej i agencyjnej.

Ź r ó d ł o: Informacja Wydziału Zatrudnienia i Spraw Socjalnych za 1980 rok oraz za lata 1976-1980, Łódź 1981, s. 10.

Wysoka wartość współczynnika R^2 wskazuje na dobre dopasowanie funkcji tendencji rozwojowej, jako że jedynie 1,8% zmienności poziomu zatrudnienia nie może być objaśniane zmiennością w czasie. War-

tości statystyk t-Studenta pozwalają na przyjęcie hipotezy o istotności oszacowań parametrów, a wartość statystyki d pozwala na odrzucenie hipotezy o istnieniu autokorelacji składnika losowego.

Tak określona parabola drugiego stopnia ma swoje maksimum, które znajduje się poprzez przyrównanie do zera jej pierwszej pochodnej. Maksimum to osiągane jest dla t = 6,36 (pierwsza połowa roku 1976). Od tego momentu wielkość zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej województwa łódzkiego spadała początkowo w tempie mniej niż proporcjonalnym, a następnie w tempie więcej niż proporcjonalnym.

Za pomocą tak otrzymanego modelu tendencji rozwojowej zatrudnienia dokonano prognozy wielkości zatrudnienia w województwie na dzień 31. 12. 1981 r. (t = 12). Uzyskano wynik: $\hat{Z}_{12}$ = 479,7 tys. zatrudnionych. Jak się okazało, faktyczna wielkość zatrudnienia w tym czasie wyniosła 479,7 tys. osób. Stanowi to przyczynek do wysunięcia hipotezy, że gwałtowny spadek wielkości zatrudnienia, jaki nastąpił w roku 1981, wynoszący 19,7 tys. osób, który znacznie przekroczył skalę oczekiwań[23], mieścił się w długofalowej tendencji rozwojowej zjawiska.

Prognozowana na podstawie modelu wielkość zatrudnienia w województwie w dniu 31. 12. 1982 r. (t = 13) kształtowała się na poziomie 459,1 tys. osób. Rzeczywista wielkość zatrudnienia w tym czasie wyniosła 450,1 tys. osób, a więc była o 9,0 tys. niższa, co stanowi niewielkie odchylenie od długofalowej tendencji rozwojowej zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej województwa miejskiego łódzkiego.

Przy próbach prognozowania kształtowania się wielkości zjawisk, których funkcja trendu przyjmuje postać paraboli drugiego stopnia, należy zachować dużą ostrożność. Potrzebna jest szczegółowa analiza przyczyn zmiennego tempa i kierunku rozwoju zjawisk w różnych podokresach, a zwłaszcza zbadanie, czy stopień inercji rozwoju w prognozowanym okresie będzie wystarczający dla opracowania dobrej prognozy. Jest to powód rezygnacji z przewidywania wielkości zatrudnienia

---

[23] Plan społeczno-gospodarczego rozwoju województwa miejskiego łódzkiego na rok 1981 zakładał zmniejszenie zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej (bez pracy nakładczej, prowizyjnej i agencyjnej) o 4,8 tys. osób. Zmniejszenie zatrudnienia o 19,7 tys. osób stanowiło 60,8% zmniejszenia w całym pięcioleciu 1976-1980. (Na podstawie Informacji o zmianach w zatrudnieniu i przemieszczeniach pracowników, Urząd Miasta Łodzi, Łódź, marzec 1982, s. 2).

w gospodarce uspołecznionej w województwie miejskim łódzkim na podstawie skonstruowanego modelu. Teoretyczna wielkość zmniejszenia zatrudnienia nie odpowiada przewidywanej sile oddziaływania czynników na popyt na siłę roboczą.

Równowaga na rynku pracy w latach 1975-1982

W dalszym ciągu analizę rynku pracy w województwie miejskim łódzkim prowadzić będziemy poprzez badanie niezrealizowanych wielkości podaży i popytu na siłę roboczą.

Tabela 6 przedstawia kształtowanie się wskaźników charakteryzujących sytuację na rynku pracy w latach 1975-1982[24]. Jej uzupełnieniem są wielkości wskaźnika globalnego (dla całego rynku pracy) zamieszczone w tab. 2. Dezagregacji niezrealizowanej podaży i popytu na siłę roboczą dokonano w przekrojach według płci i grup pracowniczych: robotników i pracowników na stanowiskach nierobotniczych.

Zgodnie z klasyfikacją przyjętą przez M. Kabaja, zatrudnienie kobiet i mężczyzn na stanowiskach nierobotniczych i robotniczych określić można jako pełne. Poziom wskaźnika x pozwala zakwalifikować je do maksymalnego modelu pełnego zatrudnienia. Jedynie w końcu roku 1981 w grupie mężczyzn - pracowników na stanowiskach nierobotniczych obserwowało się pełne zatrudnienie odpowiadające modelowi optymalnemu. Obserwowaną prawidłowością było, iż wielkość wskaźnika x była na ogół niższa w grupie mężczyzn niż kobiet oraz niższa w grupie robotników niż pracowników na stanowiskach nierobotniczych.

Wskaźnik y obrazujący liczbę wolnych miejsc pracy przypadającą na jedną osobę poszukującą pracy wykazuje znaczne zróżnicowanie w obrębie wyodrębnionych przekrojów rynku pracy. Najwyższe wartości przyjmuje dla mężczyzn - robotników. Ekstremalną wartość wykazał w tej grupie w 1979 r. (1104,6). W 1980 r. wskaźnika y nie można było w tej grupie obliczyć, ponieważ 25 grudnia nie był zarejestrowany żaden mężczyzna poszukujący pracy na stanowisku robotniczym. Ni-

---

[24] Dla oceny sytuacji na rynku pracy posłużono się zdefiniowanym wcześniej wskaźnikiem x oraz wskaźnikiem y wyrażającym się wzorem:

$$y = \frac{Y}{X}$$

gdzie:
Y - liczba wolnych miejsc pracy,
X - liczba zarejestrowanych poszukujących pracy.

skie wartości wskaźnika y obserwowano w grupie poszukujących pracy kobiet na stanowiskach nierobotniczych (najniższy poziom wskaźnik ten przyjął w tej grupie w 1977 r.: 0,6). Według klasyfikacji Jędruszczak stan zrównoważonej relacji istniał pomiędzy podażą a popytem na siłę roboczą mężczyzn na stanowiskach nierobotniczych w 1981 r. oraz kobiet na stanowiskach nierobotniczych w 1976 i 1980 r.[25] Stan nadmiaru siły roboczej obserwowano w grupie kobiet na stanowiskach nierobotniczych w 1977 i 1981 r. W pozostałych latach w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych i we wszystkich latach w grupie robotników wartość wskaźnika y wskazywała na istnienie stanu deficytu siły roboczej o różnej, często dużej skali.

Podsumowując tę część rozważań można stwierdzić, iż rynek pracy w województwie miejskim łódzkim charakteryzował się w badanym okresie:

1) stanem pełnego zatrudnienia,

2) silnym deficytem siły roboczej w grupie robotników,

3) zmienną sytuacją w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych,

4) niższymi relacjami pomiędzy popytem a podażą niezrealizowaną w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych niż robotników i wśród kobiet niż wśród mężczyzn.

Jest to jedynie pomiar i zarejestrowanie faktów, które wymagają dalszej szerszej interpretacji poprzez charakterystykę rozwoju zjawisk, na podstawie których opisywano sytuację na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim.

Pośrednictwo pracy w latach 1976-1982

Podstawowymi charakterystykami zjawisk zachodzących w pośrednictwie pracy są: liczba skierowanych do pracy w miesiącu, liczba za-

[25] Przyjmując stosunek liczby wolnych miejsc pracy do liczby zarejestrowanych poszukujących pracy jako podstawę klasyfikacji, H. Jędruszczak wyodrębniła modelowe układy występujące na regionalnych rynkach pracy:

- deficytu siły roboczej, gdy $y > 1,2$,
- nadmiaru siły roboczej, gdy $y < 0,8$,
- zrównoważonej relacji popytu i podaży siły roboczej, gdy $0,8 \leqslant y \leqslant 1,2$.

Zob. H. J ę d r u s z c z a k, Zatrudnienie a przemiany społeczne w Polsce w latach 1944-1960, Wrocław 1972, s. 166.

rejestrowanych poszukujących pracy oraz liczba wolnych miejsc pracy na dzień 25 każdego miesiąca. Dokumentami pierwotnymi dla ich określania są karty rejestracyjne poszukujących pracy, zapotrzebowania na pracowników zgłaszane przez zakłady pracy oraz skierowania do pracy wystawiane przez organa pośrednictwa. Dokumentami wtórnymi, które stanowiły źródło informacji dla potrzeb badań, były miesięczne sprawozdania z pośrednictwa pracy. Informacje w nich zawarte mają charakter globalny i przekroje według płci oraz grup pracowniczych. Ten ostatni przekrój ma dość zagregowany charakter, gdyż w ramach jego struktury wyodrębnia się robotników (wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych) i pracowników na stanowiskach nierobotniczych.

Podstawowymi kategoriami, jakie posłużą do scharakteryzowania pośrednictwa pracy w województwie miejskim łódzkim, będą[26]:

- miejsca pracy przyjęte do realizacji w okresie miesiąca (DW),
- liczba wolnych miejsc pracy według stanu na dzień 25 miesiąca (D),
- liczba zarejestrowanych poszukujących pracy według stanu na dzień 25 miesiąca (S),
- liczba skierowanych do pracy w okresie miesiąca (P),
- sytuacja na rynku pracy w dniu 25 miesiąca (X).

Jako podstawowy okres badań przyjęty został miesiąc kalendarzowy. Ponieważ nie jest możliwe uzyskanie informacji o kształtowaniu się wielkości i struktury zatrudnienia w poszczególnych miesiącach roku, posługiwać się będziemy dalej tylko tym wskaźnikiem sytuacji na rynku pracy, którego konstrukcja opiera się na bezpośredniej konfrontacji niezrealizowanych wartości podaży i popytu na siłę roboczą, to jest (posługując się powyższymi oznaczeniami) wskaźnikiem wyrażającym się wzorem:

$$X = \frac{D}{S}$$

Budowa wskaźnika wymaga, by $S \neq 0$. Warunek ten nie został spełniony w kilku przypadkach. Wówczas wprowadzona została sztucznie wartość $S = 1$ (przyjęto, że 25 dnia danego miesiąca była zarejestro-

[26] W nawiasach podane są symbole poszczególnych kategorii, które w dalszej części pracy będą zmiennymi endogenicznymi modeli zmienności w czasie zjawisk na rynku pracy.

wana jako poszukująca pracy 1 osoba)[27]. Z góry przyjęto więc pewne niedogodności wynikające z posłużenia się tą miarą. Nie ulega jednak wątpliwości, że wskaźnik ten w plastyczny sposób odzwierciedla sytuację w pośrednictwie pracy, a dalej - możliwość uzyskania pracy przez kandydatów z danej grupy pracowniczej. Jak się wydaje, omawiany wskaźnik najlepiej opisuje sytuację na rynku pracy w warunkach deficytu siły roboczej.

Z uwagi na różnorodne przekroje badań zachodzi konieczność wprowadzenia ściśle określonych symboli, którymi oznaczać będziemy zjawiska w obrębie pośrednictwa pracy, ich przekroje według płci i grup pracowniczych. W dalszej części opracowania wyspecyfikowane i oznaczone symbolami zjawiska staną się zmiennymi endogenicznymi modeli zmian w czasie. Ich wykaz zawiera tab. 7.

Tabela 8 przedstawia strukturę, według płci i grup pracowniczych, średniej miesięcznej liczby skierowań do pracy, wolnych miejsc pracy i zarejestrowanych poszukujących pracy. Jej analiza sugeruje wysunięcie kilku wniosków.

Wydanie skierowania do pracy finalizuje działalność pośredniczenia pomiędzy podażą a popytem na siłę roboczą. Struktura skierowań do pracy może więc stanowić przesłankę dla próby określenia globalnego charakteru rynku pracy, o ile oczywiście w analizowanym okresie nie pozostawała jako niezrealizowana duża wielkość podaży bądź popytu na siłę roboczą, która odbiegałaby kształtem struktury od struktury skierowań. W tym przypadku fakt ten nie wystąpił - liczba osób, które nie uzyskując skierowań do pracy stanowiły "podaż niezrealizowaną", była niewielka, a struktura wolnych miejsc pracy kształtowała się podobnie do struktury skierowań do pracy. W świetle danych okazuje się, że w pośrednictwie pracy dominowali robotnicy. Udział skierowanych do pracy pracowników na stanowiskach nierobotniczych w ogóle skierowań był niewielki. W ciągu analizowanego okresu wykazywał tendencję malejącą do roku 1981, by wzrosnąć w 1982 r. Przyczyn takiego stanu rzeczy można byłoby doszukiwać się w pierw-

---

[27] Nie rejestrowano poszukujących pracy:
- robotników mężczyzn: w lutym i grudniu roku 1980 oraz w kwietniu i maju roku 1981,
- robotników wykwalifikowanych mężczyzn: w listopadzie 1979 r. w lutym, marcu, sierpniu i grudniu 1980 r. oraz w styczniu, kwietniu i maju 1981 r.,
- robotników niewykwalifikowanych mężczyzn: w czerwcu, sierpniu i grudniu 1979 r., w lutym i grudniu 1980 r., w marcu, kwietniu, maju i czerwcu roku 1981 oraz w grudniu 1982 r.

Tabela 7

Wykaz zmiennych endogenicznych

Symbol	Definicja
1	2
PO	Skierowani do pracy - ogółem[a]
PM	Skierowani do pracy - mężczyźni[a]
PK	Skierowani do pracy - kobiety[a]
DWO	Miejsca przyjęte do realizacji[a] - ogółem
DWM	Miejsca przyjęte do realizacji[a] - dla mężczyzn
DWK	Miejsca przyjęte do realizacji[a] - dla kobiet
DO	Wolne miejsca pracy[b] - ogółem
DM	Wolne miejsca pracy[b] - dla mężczyzn
DK	Wolne miejsca pracy[b] - dla kobiet
SM	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - mężczyźni
SK	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - kobiety
XM	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] mężczyzn
XK	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] kobiet
PRM	Skierowani do pracy[a] - robotnicy mężczyźni
PRK	Skierowani do pracy[a] - robotnicy kobiety
DRM	Wolne miejsca pracy[b] - dla robotników mężczyzn
DRK	Wolne miejsca pracy[b] - dla robotników kobiet
SRM	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - robotnicy mężczyźni
SRK	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - robotnicy kobiety
XRM	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - robotników mężczyzn
XRK	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - robotników kobiet
PRWM	Skierowani do pracy[a] - robotnicy wykwalifikowani mężczyźni
PRWK	Skierowani do pracy[a] - robotnicy wykwalifikowani kobiety
DRWM	Wolne miejsca pracy[b] - dla robotników wykwalifikowanych mężczyzn
DRWK	Wolne miejsca pracy[b] - dla robotników wykwalifikowanych kobiet
SRWM	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - robotnicy wykwalifikowani mężczyźni

Tabela 7 (cd.)

1	2
SRWK	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - robotnicy wykwalifikowani kobiety
XRWM	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - robotnicy wykwalifikowani mężczyźni
XRWK	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - robotnicy wykwalifikowani - kobiety
PRNM	Skierowani do pracy[a] - robotnicy niewykwalifikowani mężczyźni
PRNK	Skierowani do pracy[a] - robotnicy niewykwalifikowani kobiety
DRNM	Wolne miejsca pracy[b] - dla robotników niewykwalifikowanych mężczyzn
DRNK	Wolne miejsca pracy[b] - dla robotników niewykwalifikowanych - kobiet
SRNM	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - robotnicy niewykwalifikowani mężczyźni
SRNK	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - robotnicy niewykwalifikowani kobiety
XRNM	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - robotnicy niewykwalifikowani mężczyźni
XRNK	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - robotnicy niewykwalifikowani kobiety
PNM	Skierowani do pracy[a] - pracownicy na stanowiskach nierobotniczych - mężczyźni
PNK	Skierowani do pracy[a] - pracownicy na stanowiskach nierobotniczych - kobiety
DNM	Wolne miejsca pracy[b] - dla pracowników na stanowiskach nierobotniczych - mężczyzn
DNK	Wolne miejsca pracy[b] - dla pracowników na stanowiskach nierobotniczych - kobiet
SNM	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - pracownicy na stanowiska nierobotnicze - mężczyźni
SNK	Zarejestrowani poszukujący pracy[b] - pracownicy na stanowiska nierobotnicze - kobiety
XNM	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - pracowników na stanowiskach nierobotniczych - mężczyzn
XNK	Sytuacja w pośrednictwie pracy[b] - pracowników na stanowiskach nierobotniczych - kobiet

[a] W miesiącu.
[b] Według stanu na dzień 25 miesiąca.

Tabela 6

Wskaźniki charakteryzujące sytuację na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim w latach 1975-1982 (stan na koniec roku)

Lata	Pracownicy na stanowiskach robotniczych		Pracownicy na stanowiskach nierobotniczych	
	x	y	x	y
Mężczyźni				
1975	•	63,8	•	8,2
1976	0,014	73,9	0,053	5,8
1977	0,065	19,9	0,073	1,4
1978	0,016	89,2	0,025	9,6
1979	0,003	1 104,6	0,049	14,8
1980	0,000	•	0,034	1,5
1981	0,048	52,0	0,542	0,8
1982	0,009	370,6	0,094	4,1
Kobiety				
1975	•	6,5	•	2,3
1976	0,112	6,1	0,151	0,9
1977	0,174	4,9	0,094	0,6
1978	0,091	11,5	0,094	1,3
1979	0,055	37,3	0,027	12,3
1980	0,068	25,8	0,036	0,8
1981	0,038	47,0	0,419	0,7
1982	0,023	73,4	0,046	5,1

$$x = \frac{X}{Z} \cdot 100 \qquad y = \frac{Y}{X}$$

gdzie:

Z - zatrudnienie w końcu roku,

X - poszukujący pracy zarejestrowani w organach pośrednictwa w dniu 25 XII,

Y - wolne miejsca pracy w dniu 25 XII.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie miesięcznych sprawozdań WZ i SS UMŁ z pośrednictwa pracy i danych Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Łodzi o stanie i ruchu zatrudnionych.

Tabela 8

Struktura pośrednictwa pracy według płci i grup pracowniczych w województwie miejskim łódzkim w latach 1976-1982 (średnia miesięczna)

Wyszczególnienie	1976		1977		1978		1979		1980		1981		1982	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Skierowani do pracy[a]:														
- ogółem (PO)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- robotnicy (PR)	86,4	75,0	88,7	76,0	89,9	79,2	91,7	81,4	92,7	84,3	93,9	84,4	89,0	74,7
- pracownicy na stanowiskach nierobotniczych (PN)	13,6	25,0	11,3	24,0	10,1	20,1	8,3	18,6	7,3	16,7	6,1	15,6	11,0	25,3
Wolne miejsca pracy[b]:														
- ogółem (DO)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- robotnicy (DR)	93,4	87,3	90,9	82,2	93,1	86,3	91,3	86,2	93,6	89,4	96,0	92,1	92,7	86,7
- pracownicy na stanowiskach nierobotniczych (DN)	6,6	12,7	9,1	17,8	6,9	13,7	8,7	13,8	6,2	10,6	4,0	7,9	7,3	13,3
Zarejestrowani poszukujący pracy[b]:														
- ogółem (S)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- robotnicy (SR)	42,6	56,1	52,1	59,8	42,2	71,8	29,7	55,0	22,8	71,8	67,0	38,5	33,3	18,3
- pracownicy na stanowiskach nierobotniczych (SN)	57,4	43,9	47,9	40,2	57,8	28,1	70,3	45,0	77,2	22,8	32,0	61,5	66,7	81,7

[a] W miesiącu.

[b] Według stanu na dzień 25 miesiąca.

U w a g a: M - mężczyźni, K - kobiety.

Ź r ó d ł o: Obliczenia własne na podstawie miesięcznych sprawozdań Zp-21 sporządzonych przez Wydział Zatrudnienia i Spraw Socjalnych UMŁ w latach 1976-1982.

szym rzędzie w strukturze zatrudnienia. W latach 1975-1982 wśród ogółu zatrudnionych w województwie miejskim łódzkim mężczyzn średnio 73,7% zatrudnionych było na stanowiskach robotniczych i pokrewnych, a ok. 26,3% na stanowiskach nierobotniczych. Wśród zatrudnionych kobiet analogiczne wskaźniki kształtowały się na poziomie (odpowiednio) 58,4 i 41,6%[28]. Jak widać z porównania, mamy do czynienia ze znacznym zróżnicowaniem struktury według grup pracowniczych w obrębie zatrudnienia i w ramach skierowań do pracy wydawanych przez WZiSS. Można zaryzykować twierdzenie, iż główną przyczyną takiego charakteru pośrednictwa pracy w województwie miejskim łódzkim jest zakres jego wyłączności. Składanie i przyjmowanie ofert pracy, poszukiwanie pracy przez pracowników na stanowiskach nierobotniczych w znacznej części odbywa się poza systemem pośrednictwa, który to system w dużej mierze nie obejmuje sfery poza produkcją materialną.

Wolne miejsca pracy przeznaczone były również w znacznej większości dla robotników. Najniższe zapotrzebowanie na pracowników na stanowiskach nierobotniczych wystąpiło w 1981 r. Strukturze popytu nie odpowiadała struktura podaży: udział poszukujących pracy na stanowiskach nierobotniczych w ogóle poszukujących pracy był zawsze wyższy niż udział przeznaczonych dla nich miejsc pracy w ogóle zgłoszonych do realizacji. Naszym zdaniem trudno ten fakt uznać za dysproporcję, dopóki wskaźniki sytuacji na rynku pracy są relatywnie wysokie. Nie pojawia się wówczas problem przymusowej dezaktywizacji tej grupy pracowniczej. W przypadku przeciwnym, problem wymaga znalezienia środków zaradczych.

Drugą cechą charakterystyczną łódzkiego rynku pracy była odmienna sytuacja mężczyzn i kobiet. W obrębie wszystkich grup pracowniczych obserwowało się najczęściej następujące zjawiska:

- większą liczbę skierowanych do pracy i wolnych miejsc pracy w przypadku mężczyzn niż kobiet,
- większą liczbę zarejestrowanych poszukujących pracy kobiet niż mężczyzn,
- niższą wartość wskaźnika sytuacji na rynku pracy kobiet niż mężczyzn.

---

[28] Udział zatrudnionych na stanowiskach robotniczych w ogóle zatrudnionych mężczyzn nie ulegał w badanym okresie większym wahaniom. Obserwowało się natomiast systematyczne obniżanie udziału zatrudnionych na stanowiskach robotniczych w ogóle zatrudnionych kobiet (od 60,5% w 1976 r. do 54,6% w 1982 r.).

Podobne różnice były rejestrowane w trakcie wielu badań nad rynkiem pracy, przyczyny ich były wielokrotnie opisywane[29], stąd nie będziemy pogłębiać tego tematu, zadowalając się jedynie stwierdzeniem ich istnienia. Wyrazić chcielibyśmy tylko wątpliwość, czy nazywanie owych różnic "dysproporcjami", co jest dość powszechnym ujęciem, właściwie charakteryzuje stan rzeczy. Użycie tego terminu sugeruje, iż możliwy lub wręcz pożądany byłby rozwój tych zjawisk "proporcjonalny", co oznacza, jak należałoby domniemywać, zbliżone relacje pomiędzy podażą i popytem na siłę roboczą mężczyzn i kobiet. Naszym zdaniem, w świetle istniejących uwarunkowań społeczno-prawnych pracy zawodowej kobiet jest to stan abstrakcyjny. Uzasadnione względami społecznymi uprzywilejowanie pracujących kobiet, którego skala ulega poszerzeniu, powoduje, że zapotrzebowanie na pracę mężczyzn będzie zawsze wyższe od popytu na pracę kobiet. Odstępstwa od tej zasady wystąpić mogą jedynie w szczególnych przypadkach, które można byłoby nazwać wyjątkowymi:

- gwałtownego wzrostu zapotrzebowania na pracę kobiet z tytułu np. oddania do użytku obiektu inwestycyjnego o określonym profilu produkcyjnym (dotyczyłoby to niewielkich obszarowo rynków pracy),
- gwałtownego spadku podaży siły roboczej kobiet, następującego wskutek określonych decyzji z zakresu polityki społecznej.

W tych przypadkach "proporcje" pomiędzy podażą a popytem na siłę roboczą mężczyzn i kobiet zostałyby zachowane w krótkim okresie. Natomiast w długim okresie, jaki nastąpiłby po wystąpieniu tego rodzaju objawów, stan zostałby przywrócony do normalnego, czyli do "dysproporcji".

Kształtowanie się zjawisk w obrębie pośrednictwa pracy (zgodnie z wykazem zawartym w tab. 7) w województwie miejskim łódzkim w poszczególnych miesiącach lat 1976-1981 ilustrowało 45 72-elementowych szeregów czasowych. Szeregi te zostały ujęte w tabelach w formie 45

---

[29] Por. np. L i s i e c k i, op. cit., s. 72-77; J. F l o r c z a k-B y w a l e c, Wykorzystanie zasobów kobiecej siły roboczej w Łodzi (lata 1960-1970), ZNUŁ 1978, S. III, z. 15, s. 107 i n., 153; H. M o r t i m e r-S z y m c z a k [red.], Pośrednictwo pracy dla kobiet (wyniki badań w wybranych ośrodkach terenowych), ZNUŁ 1978, S. III, z. 29, s. 12-15, 43-51, 86-91; J. P e n c, Tendencje rozwojowe łódzkiego rynku pracy, ZNUŁ 1978, S. III, z. 32, s. 8, 12; Zob. też J. F l o r c z a k-B y w a l e c, E. S a d o w s k a, Problemy kobiecego rynku pracy (w wybranych powiatach województwa łódzkiego), ZNUŁ 1978, S. III, z. 18, s. 67-70.

macierzy o wymiarach 12 x 6. Dla danych zawartych w macierzach wyliczone zostały następujące charakterystyki statystyczne: średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe, współczynniki zmienności oraz wskaźniki sezonowości według wzorów:

$$\bar{y}_i = \frac{\sum_{j=1}^{m} y_{ij}}{m}$$

$$S_i = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^{m} (y_{ij} - \bar{y}_i)^2}{m}}$$

$$V_i = \frac{S_i}{\bar{y}_i} \cdot 100\%$$

$$WS_i = S'_i \cdot \alpha_i$$

$$S'_i = \frac{\bar{y}_i}{\bar{y}} \cdot 100 \qquad \alpha_i = \frac{\sum_{i=1}^{n} S'_i}{n \cdot 100}$$

gdzie:

- y - zmienne o symbolach z tab. 7,
- $\bar{y}_i$ - średnia arytmetyczna dla miesięcy jednoimiennych,
- S_i - odchylenie standardowe dla miesięcy jednoimiennych,
- V_i - współczynnik zmienności dla miesięcy jednoimiennych,
- S'_i - wskaźnik sezonowości pierwotny,
- WS_i - wskaźnik sezonowości skorygowany,
- α_i - współczynnik korygujący,
- $i = 1, 2, \ldots, n$,

j = 1, 2, ..., m,
n - liczba miesięcy (12),
m - liczba lat (6).

Analiza wyników obliczeń wskazała na bardzo zróżnicowaną skalę współczynników zmienności dla jednoimiennych miesięcy w badanym okresie. Stosunkowo największą stabilność wykazywała liczba skierowanych do pracy we wszystkich grupach pracowniczych, a szczególnie zagregowana wielkość ogółem. Znacznie wyższe współczynniki zmienności obserwowało się w zakresie kształtowania się liczby wolnych miejsc pracy i liczby zarejestrowanych osób poszukujących pracy, a największe we wskaźnikach sytuacji na rynku pracy, w wielu przypadkach przekraczających 100%. Sytuacja taka jest pochodną zespołu czynników, z których jako pierwszy omówimy samą organizację funkcjonowania pośrednictwa.

Podstawą rozdziału zasobów pracy w analizowanym okresie były roczne programy zatrudnienia i przyjęć do pracy. Programy takie zobowiązane były sporządzić i przesłać do WZiSS wszystkie jednostki zatrudniające, podlegające temuż organowi - w pierwszym miesiącu każdego roku. Do momentu otrzymania tego dokumentu, organ pośrednictwa nie kierował do zakładu nowych pracowników i nie przyjmował od niego zgłoszeń wolnych miejsc pracy. Właśnie ten czynnik jest bezpośrednim sprawcą niewielkiej liczby skierowań do pracy i zgłoszeń wolnych miejsc pracy w styczniu, przenosząc swe oddziaływanie także na luty. Wpłynęło to na kształtowanie się wskaźników sezonowości. Jest charakterystyczne, że wobec tego w styczniu i lutym następowało rozminięcie się popytu z podażą siły roboczej. Wskaźniki sezonowości dla podaży siły roboczej w tych dwóch miesiącach były wysokie. Nie jest to wynikiem sezonowości naturalnej - będącej pochodną zatrudnienia sezonowego czy mającej związek z opuszczaniem systemu szkolnictwa. Jest to jedynie konsekwencją faktu, że nie można było kierować kandydatów do pracy w zakładach, które nie spełniły wymogu formalnego złożenia programu zatrudnienia.

Drugim okresem, w którym wskaźniki sezonowości dla zarejestrowanych poszukujących pracy były wysokie - przekraczały 100% - był sierpień i wrzesień. W miesiącach tych przystępują do pracy absolwenci szkół, osoby, które przerwały pracę na okres letni, i osoby, które podejmują pracę po okresowej przerwie w zatrudnieniu.

Kształtowanie się liczby wolnych miejsc pracy w poszczególnych miesiącach podlega pewnym względnie stałym prawidłowościom. Na ogół

w pierwszym półroczu następuje stały wzrost zapotrzebowania na pracowników. Jest on spowodowany zmniejszaniem się zatrudnienia na skutek ubytku naturalnego, nie skompensowanego dopływem absolwentów szkół. Gdyby przebieg tych procesów był regularny, nie zakłócany z zewnątrz, po osiągnięciu maksimum w miesiącach czerwiec-lipiec zapotrzebowanie na pracowników zmniejszałoby się. Jego odwzorowanie graficzne w okresie roku swym kształtem zbliżone byłoby do paraboli drugiego stopnia. Odkształcenia procesu były wynikiem wpływu licznych interwencji typu administracyjnego na wielkość i strukturę popytu na siłę roboczą. W latach 1978 i 1980 administracyjne decyzje ograniczające zatrudnienie spowodowały gwałtowny spadek liczby wolnych miejsc pracy w lipcu. Jednocześnie w całym badanym okresie obowiązywała decyzja o rezerwowaniu w lipcu, sierpniu i wrześniu przez WZiSS miejsc pracy dla absolwentów szkół. Na to wszystko nakładają się efekty ingerencji w plany zatrudnienia przedsiębiorstw (czwarty kwartał roku 1977 i 1978), polegające w głównej mierze na zmniejszaniu zatrudnienia, a w konsekwencji - zmniejszaniu się liczby wolnych miejsc pracy.

Zjawiska na rynku pracy kształtowały się pod wpływem tendencji, które można byłoby określić jako "naturalne", i interwencji administracyjnych w dziedzinę zatrudnienia oraz organizacji pracy organów pośrednictwa. Dotychczasowe rozważania, jak i wcześniejsze opracowania[30] sugerują, iż zagadnienie sezonowości w pośrednictwie pracy jest istotnym problemem z punktu widzenia teorii i praktyki rynku pracy. Już wstępna analiza pozwala na wysunięcie tezy o istnieniu sezonowości naturalnej - jako pochodnej tendencji naturalnych (opuszczanie systemu szkolnictwa, możliwość zastąpienia ubytku naturalnego przez absolwentów szkół czy sezonowość prac w niektórych dziedzinach gospodarki[31]) oraz sezonowości sztucznej, a właściwie zakłóceń sezonowości naturalnej. Wyliczone wskaźniki sezonowości są

---

[30] Por. J. W i t k o w s k i, Ruch siły roboczej w olsztyńskim ośrodku przemysłowym, Olsztyn 1974, s. 123; L i s i e c k i, op. cit., s. 77-80 i inni; Zob. też Counting The Labor Force, Washington 1979, s. 219-227.

[31] Na rynku pracy województwa miejskiego łódzkiego skala zatrudnienia sezonowego jest niewielka. Najwyższe zapotrzebowanie na pracowników sezonowych w badanym okresie rejestrowano we wrześniu kolejnych lat. Wynosiło ono od 1 do 3% ogółu zgłoszonych do realizacji wolnych miejsc pracy. W liczbach bezwzględnych stanowiło to zapotrzebowanie na 150 do 350 osób.

więc zniekształcone i jako takie mają niewielką wartość poznawczą. Zastrzeżenia przez nas zgłoszone dotyczą szczególnie zjawisk, które charakteryzują się wysokimi współczynnikami zmienności w badanych podokresach jednoimiennych (miesiącach), to jest wszystkich wskaźników relatywnych, opisujących kształtowanie się sytuacji na rynku pracy.

Nie ulega wątpliwości, że w rozwoju zjawisk na rynku pracy występuje stały cykl zmian powtarzających się bardziej lub mniej regularnie z miesiąca na miesiąc. Badanie cykliczności tych zjawisk znajdzie swe głębokie uzasadnienie, gdy wyeliminowaniu lub znacznemu ograniczeniu ulegnie zakres interwencji administracyjnych w proces gospodarowania czynnikiem ludzkim w jednostkach zatrudniających. Pomogłoby to niewątpliwie w samej organizacji pracy organów pośrednictwa poprzez ustalenie rodzajów i nasilenia prac na przestrzeni roku.

Modele zmienności w czasie rynku pracy w latach 1976-1980

Rozwój każdego zjawiska w czasie uwarunkowany jest wielorakim zespołem przyczyn głównych i ubocznych, które współtworzą trzy podstawowe składniki procesów rozwojowych:

- ogólną tendencję rozwojową (trend),
- wahania okresowe,
- wahania nieregularne[32].

Najbardziej regularnym składnikiem jest trend, wyrażający ogólną tendencję systematycznych zmian poziomu badanego zjawiska, będących wynikiem oddziaływania zespołu przyczyn głównych. Waga wpływu tych przyczyn jest na tyle silna, iż mimo działania szeregu zjawisk zakłócających można wyodrębnić pewien zdecydowany kierunek rozwoju.

Wahania okresowe, to przede wszystkim wahania sezonowe (roczne), krótkotrwałe (w obrębie miesięcy, tygodni lub dni) oraz cykliczne (o amplitudzie dłuższej niż rok). Wahania sezonowe wyróżnia spośród innych okresowych roczny okres wahań, systematyczne występowanie w każdym roku i określona regularność występowania.

Wahania nieregularne, mające charakter incydentalny, nie podlegają żadnym prawidłowościom losowym, są więc trudne do przewidzenia i uwzględnienia.

[32] Por. S. M ł y n a r s k i, Analiza rynku, Warszawa 1977, s. 63.

Zakładając, że wszystkie rodzaje wahań w czasie powiązane są ze sobą w sposób addytywny, model zmienności w czasie może być zapisany w następującej postaci:

$$y_t = f(t) + g_{it} + \varepsilon_t \qquad (1)$$

gdzie:

y_t - empiryczny poziom zjawiska w okresie lub momencie t,

$f(t)$ - funkcja trendu,

g_{it} - funkcja wahań sezonowych, przy czym i = 1, 2, ..., d,

d - liczba podokresów cyklu sezonowości (w naszym przypadku - miesięcy),

ε_t - składnik losowy, co do którego przyjmuje się założenie, że jest zmienną o rozkładzie normalnym określonym parametrami $E(\varepsilon_t) = 0$, $\sigma^2(\varepsilon_t) = \text{const}$.

Konstrukcji modeli zmienności w czasie rynku pracy województwa miejskiego łódzkiego w latach 1976-1980 dokonano na podstawie analizy 45 60-elementowych szeregów czasowych opisujących kształtowanie się zjawisk w pośrednictwie pracy. Szeregi te następnie stały się podstawą dla dokonania oszacowań parametrów modeli. Ustalenie postaci funkcji trendu nastąpiło w drodze analizy empirycznych poziomów zjawisk, a dalej - w drodze weryfikacji charakterystyk modeli. Model zmienności w czasie (1) został w naszym przypadku zmodyfikowany i przyjął następujące postacie:

$$y_t = \alpha_1 t^2 + \alpha_2 t + \sum_{i=1}^{12} \alpha_{i+2} z_i + \varepsilon_t \qquad (2)$$

$$y_t = \alpha_1 t + \sum_{i=1}^{12} \alpha_{i+1} z_i + \varepsilon_t \qquad (3)$$

gdzie:

y_t - zmienna endogeniczna (zgodnie z wykazem zamieszczonym w tab. 7),

t - zmienna reprezentująca czas, t = 1, 2, ..., 60,

z_i - zmienna zerojedynkowa przyjmująca wartość 1 w podokresie (miesiącu) i, a 0 w pozostałych,

$i = 1, 2, \ldots, 12$ (wartości przyjmuje w kolejności numerów miesięcy: styczeń - 1, luty - 2 itd.),

α_k - parametry modeli,

k - 1, 2, ..., 14,

ε_t - składnik losowy modelu.

W procesie weryfikacji statystycznej poszczególnych modeli brano pod uwagę:

- współczynnik determinacji R^2, jako miarę stopnia objaśniania zmiennej endogenicznej przez model; współczynnik $R^2_{yt} \cdot 100$ informujący, jaki procent zmienności ogólnej y wyjaśniony został zmiennością t,
- statystykę t-Studenta, jako podstawę dla zweryfikowania hipotezy o istotności wpływu zmiennej czasowej na zmienną endogeniczną,
- statystykę d Durbina-Watsona, jako podstawę dla weryfikacji hipotezy o nieistnieniu zjawiska autokorelacji składnika losowego,
- średnią wartość reszt w procencie średniej wartości zmiennej endogenicznej (SE/MY).

Oszacowania parametrów modeli oraz charakterystyki przyjęte dla weryfikacji statystycznej modeli zawierają tab. 9 i 10[33].

W tabelach tych zawarte zostały wyniki wszystkich oszacowań, mimo iż część z nich nie spełnia warunków weryfikacji. Te zostaną wyeliminowane później; przytoczyliśmy je jedynie dla zapewnienia kompleksowości analizy. Wyniki przedstawione w tab. 9 i 10 są już rezultatem wstępnej selekcji. Dysponowaliśmy oszacowaniami parametrów modeli (2) i (3) dla wszystkich zmiennych endogenicznych. Do dalszej analizy dokonaliśmy wyboru dla każdej zmiennej jednego modelu według przyjętych przez nas kryteriów. Stąd w tabelach jedna zmienna występuje tylko jeden raz: bądź aproksymacja trendu, która dokonana została za pomocą paraboli drugiego stopnia (model (2)), bądź za pomocą prostej (model (3)).

Jako kryterium weryfikacji przyjęliśmy wielkość współczynnika determinacji R^2 wyższą niż 0,6 (o ile pozostałe odpowiednie statystyki gwarantują na przyjętym poziomie istotności przyjęcie hipotezy o istotności wpływu zmiennych niezależnych na zmienną endogeniczną i pozwalają na odrzucenie hipotezy o istnieniu autokorelacji składnika lo-

[33] Obliczenia dokonane zostały na elektronicznej maszynie cyfrowej RIAD R 32 w Ośrodku Informatyki Uniwersytetu Łódzkiego za pomocą programu opracowanego przez H. Gadeckiego i W. Kowala.

PM	0.77013	-32.565	2387.4	4029.5	4267.0	4565.4	4725.7	4313.6	4548.8	4819.1	5700.6	5259.9	5491.2	4234.4	0.789	1.49	0.
	2.99	-2.00	7.85	13.13	13.79	14.64	15.06	13.67	14.34	15.13	17.83	16.40	17.08	13.15			
PK	0.36374	-11.246	1324.1	2206.4	2147.0	2300.0	2457.6	2129.9	2329.2	2630.6	3503.6	2932.7	3233.8	1967.5	0.794	1.90	0.
	2.09	-1.03	6.46	10.56	10.29	10.94	11.62	10.01	10.89	12.25	16.25	13.56	14.92	9.06			
DO	-1.4593	186.95	-1487.5	-92.018	932.98	2476.1	3675.3	4227.1	3306.4	4612.1	4129.1	3377.7	2396.4	1264.5	0.760	0.73	0.
	-1.78	3.62	-1.54	-0.09	0.95	2.50	3.69	4.22	3.28	4.56	4.07	3.32	2.35	1.24			
DM	-0.9040	119.48	-1077.6	-137.14	600.09	1521.7	2392.0	2338.4	2063.9	3168.5	2855.2	2372.1	1741.6	785.3	0.752	0.68	0.
	-1.62	3.40	-1.64	-0.21	0.90	2.26	3.52	3.43	3.01	4.60	4.13	3.42	2.51	1.13			
DK	-0.5553	67.460	-409.94	45.122	332.89	954.37	1283.4	1888.7	1242.5	1443.6	1273.8	1005.6	654.8	479.2	0.748	0.99	0.
	-1.92	3.71	-1.20	0.13	0.96	2.73	3.65	5.34	3.50	4.05	3.56	2.80	1.82	1.33			
SK	-0.1936	5.9015	473.25	446.43	402.39	351.74	346.27	361.00	367.71	414.41	480.29	426.56	384.62	325.27	0.688	0.55	0.
	-4.12	1.99	8.53	7.98	7.13	6.19	6.05	6.28	6.36	7.14	8.24	7.30	6.56	5.54			
XK	0.00567	-0.0162	-2.6763	-0.8168	0.4190	3.563	5.089	7.644	4.725	4.546	2.784	2.532	2.259	4.721	0.681	0.69	0.
	2.24	-0.10	-0.90	-0.27	0.14	1.16	1.65	2.47	1.52	1.45	0.89	0.80	0.72	1.49			
PRM	0.6812	-22.575	1975.1	3478.5	3632.8	3907.9	4061.26	3764.3	3922.9	4054.1	4844.0	4517.2	4794.2	3666.0	0.795	1.59	0.
	2.88	-1.52	7.09	12.38	12.82	13.69	14.14	13.03	13.51	13.90	16.55	15.38	16.29	12.43			
PRK	0.3436	-7.137	980.51	1726.5	1616.0	1743.9	1873.6	1602.7	1638.3	1768.2	2526.9	2160.3	2572.7	1492.1	0.749	1.93	0.
	2.09	-0.69	5.06	8.82	8.19	8.77	9.37	7.96	8.10	8.71	12.40	10.57	12.55	7.27			
SRK	-0.1242	4.5119	273.55	270.97	269.84	236.35	246.32	222.13	191.59	196.70	215.86	206.46	206.32	184.02	0.508	0.39	0.
	-3.11	1.79	5.81	5.70	5.63	4.90	5.07	4.55	3.90	3.99	4.36	4.16	4.15	3.69			
DRM	-0.7218	103.86	-903.26	-52.906	668.29	1506.7	2335.8	2224.5	1834.3	2836.1	2653.6	2209.7	1745.0	841.4	0.762	0.73	0.
	-1.46	3.33	-1.55	-0.09	1.13	2.52	3.88	3.68	3.02	4.64	4.33	3.59	2.83	1.36			
DRK	-0.3548	52.318	-260.67	108.91	367.79	927.38	1212.1	1625.1	926.0	1067.4	1074.2	860.44	706.60	546.27	0.743	1.14	0.
	-1.44	3.38	-0.90	0.37	1.25	3.12	4.05	5.40	3.06	3.51	3.52	2.81	2.31	1.78			
XRM	0.8992	-31.084	-2.3983	692.17	166.26	263.24	267.05	211.88	71.123	137.02	85.211	125.43	144.80	869.15	0.515	1.95	1.
	3.06	-1.68	-0.01	1.98	0.47	0.74	0.75	0.59	0.20	0.38	-0.23	0.34	0.39	2.36			
XRK	0.00508	0.0892	-3.492	-1.8641	-0.2428	3.1484	4.6594	8.6983	5.8810	7.5395	7.3379	4.3141	2.8101	5.8660	0.644	0.58	0.
	1.49	0.41	-0.87	-0.46	-0.06	0.76	1.12	2.08	1.40	1.79	1.73	1.02	0.66	1.37			
PRWM	0.52642	-31.108	1133.1	1754.3	2150.6	2787.9	2582.0	2151.1	2527.1	2434.4	3012.5	2702.1	2967.9	2379.4	0.643	1.57	0.
	2.42	-2.27	4.42	6.78	8.25	10.61	9.76	8.09	9.45	9.07	11.18	10.00	10.96	8.77			
DRWM	-0.7586	67.321	-599.62	-256.06	372.63	1344.2	1484.2	1456.9	1468.9	2041.8	1875.0	1607.7	1248.9	170.87	0.718	1.09	0.
	-2.27	3.20	-1.52	-0.64	0.93	3.33	3.66	3.57	3.58	4.96	4.53	3.88	3.00	0.41			
XRWM	1.1991	-42.916	2.7358	64.239	521.50	225.69	638.92	480.51	127.46	504.41	152.77	486.4	768.41	168.65	0.616	2.63	1.
	4.05	-2.30	0.01	0.18	1.47	0.63	1.78	1.33	0.35	1.38	-0.42	1.32	2.08	0.46			
XRWK	0.0257	-0.7520	-0.8050	-0.8015	3.9507	17.692	16.121	33.259	4.5263	5.9419	7.7463	14.299	7.481	9.2114	0.594	1.74	0.
	3.08	-1.43	-0.08	-0.08	0.39	1.76	1.59	3.26	0.44	0.58	0.75	1.38	0.72	0.88			
SRNK	-0.1054	4.7082	185.28	179.34	179.42	159.50	165.60	131.71	91.426	96.755	112.89	112.64	112.61	110.38	0.371	0,39	0.
	-2.63	1.87	3.92	3.76	3.74	3.30	3.40	2.69	1.86	1.96	2.27	2.26	2.26	2.21			
PNM	0.0904	-10.078	413.21	551.88	635.16	654.67	665.39	550.34	626.90	765.88	857.48	743.70	697.94	569.40	0.720	1.46	0.
	2.01	-3.55	7.77	10.28	11.74	12.01	12.13	9.97	11.30	13.75	15.34	13.27	12.42	10.12			
DNM	-0.2018	16.609	-180.98	-90.892	-74.805	8.8851	49.779	107.68	223.58	326.68	196.19	157.30	8.1798	-91.060	0.589	0.68	0.
	-2.45	3.20	-1.86	-0.93	-0.76	0.09	0.50	1.07	2.20	3.21	1.92	1.53	-0.08	-0.88			
DNK	-0.2178	15.910	-152.73	-83.13	-38.102	23.965	68.468	261.01	314.18	374.19	198.03	143.91	52.571	-92.220	0.685	0.79	0.
	-3.11	3.61	-1.85	-1.00	-0.45	0.28	0.80	3.05	3.65	4.33	2.28	1.66	-0.60	-1.06			
SNK	-0.0734	1.5802	198.54	174.31	131.42	112.28	98.882	137.83	175.13	216.78	263.57	219.31	144.60	133.43	0.661	0.66	0.
	-2.68	0.91	6.13	5.34	3.99	3.38	2.96	4.10	5.19	6.39	7.75	6.43	5.19	3.89			
XNK	0,0056	-0.1306	-1.4959	-0.0365	0.3903	4.6201	5.2995	4.9417	3.2267	1.8965	0.6539	0.2414	0.2159	4.6381	0,566	1.08	0.
	2.50	-0.93	-0.57	-0.01	0.15	1.71	1.94	1.80	1.17	0.69	-0.24	0.09	0.08	1.66			

ena parametrów modelu

$$y_t = \alpha_1 t^2 + \alpha_2 t + \alpha_3 Z_1 + \alpha_4 Z_2 + \alpha_5 Z_3 + \alpha_6 Z_4 + \alpha_7 Z_5 + \alpha_8 Z_6 + \alpha_9 Z_7 + \alpha_{10} Z_8 + \alpha_{11} Z_9 + \alpha_{12} Z_{10} + \alpha_{13} Z_{11} + \alpha_{14} Z_{12} + \varepsilon_t$$

zie:

0	71.222	3604.0	6833.6	6846.2	9592.6	9385.0	9951.5	10015.7	11048.9	12893.9	11050.4	8979.0	5082.6	0.771	1.28	0.
	5.77	4.10	7.72	7.68	10.70	10.62	10.95	10.19	11.99	13.89	11.82	9.53	5.35			
M	41.097	2133.6	4716.3	4670.8	6563.3	6657.4	6911.3	6927.8	7577.9	8436.6	7615.7	6309.0	3654.3	0.789	1.27	0.
	5.32	4.07	5.82	5.94	8.22	7.89	8.14	8.21	9.17	11.69	8.94	6.90	3.66			
	-3.5542	277.45	252.21	179.36	176.12	157.47	171.03	178.18	222.33	247.09	202.04	193.20	309.35	0.578	1.65	0.
	-6.39	7.08	7.05	4.98	4.86	4.32	4.66	4.82	5.97	6.59	5.35	5.07	8.06			
	4.4827	-105.19	-79.535	-44.189	4.4699	41.701	-12.575	-51.661	-13.89	-103.35	2.5957	17.487	-61.326	0.497	1.40	1.
	5.64	-2.07	-1.56	-0.86	0.09	0.80	-0.24	-0.98	-0.26	-1.93	0.05	0.32	-1.12			
M	-1.4764	87.310	98.786	71.063	79.739	66.615	73.692	77.968	103.24	110.72	88.197	85.674	89.750	0.600	1.88	0.
	-7.54	6.98	7.85	5.61	6.26	5.19	5.70	5.99	7.88	8.39	6.63	6.40	6.65			
WK	1.7563	229.29	399.14	448.78	724.43	494.47	329.91	435.36	535.60	738.04	590.49	627.13	352.58	0.470	2.02	0.
	1.23	2.52	4.36	4.87	7.81	5.29	3.51	4.60	5.62	7.68	6.10	6.43	3.59			
WK	8.337	-29.420	31.843	214.11	555.97	452.03	895.10	491.36	594.82	506.49	504.55	352.62	138.68	0.532	1.65	0.
	3.46	-0.19	0.21	1.38	3.55	2.86	5.63	3.07	3.69	3.12	3.08	2.14	0.84			
WM	-1.1424	58.759	66.501	49.244	59.786	48.728	59.071	60.813	79.756	88,098	67.240	64.783	52.325	0.671	1.98	0.
	-8.57	6.90	7.76	5.71	6.89	5.57	6.71	6.86	8.94	9.80	7.43	7.10	5.69			
WK	-1.3431	99.776	103.32	102.26	88.806	92.749	102.49	112.23	111.98	114.92	105.66	105.41	85.15	0.534	0.80	0.
	-6.76	7.87	8.09	7.96	6.87	7.13	7.82	8.50	8.42	8.58	7.84	7.76	6.22			
NM	17.968	747.40	1628.0	1384,9	1021.7	1380.3	1513.0	1296.6	1520.8	1733.3	1717.7	1730.1	1192.0	0.627	1.50	0.
	6.06	3.94	8.54	7.22	5.29	7.10	7.73	6.58	7.66	8.67	8.53	8.53	5.83			
NK	12.067	540.93	1113.7	950.8	800.93	1159.3	1052.2	982.3	1012.7	1570.4	1353.3	1731.9	929.2	0.610	1.72	0.
	4.43	3.11	6.37	5.40	4.52	6.40	5.86	5.43	5.56	8.56	7.32	9.30	4.95			
NM	-0.334	28.551	32.285	21.819	19.953	17.087	14.621	17.165	23.489	22.623	20.957	20.891	37.425	0.305	1.79	1.
	-3.03	4.05	4.55	3.60	2.78	2.47	2.01	2.34	3.18	3.04	2.80	2.77	4.92			
NM	38.783	-326.17	180.25	272.47	138.69	828.10	743.92	341.74	770.76	755.17	578.79	473.21	648.02	0.629	1.08	0.
	7.48	-0.98	0.45	0.81	0.41	2.44	2.17	0.99	2.22	2.16	1.64	1.33	1.81			
K	30.126	1470.5	2117.3	2175.4	3029.3	2927.6	3040.2	3087.9	3470.9	4457.3	3434.7	2670.0	1428.3	0.702	1.41	0.
	4.72	3.83	8.42	8.20	11.57	11.66	12.02	11.96	12.99	14.36	12.87	10.58	6.08			
NK	22.342	-14.142	297.72	376.18	597.03	987.09	957.75	662.41	699.67	793.33	579.38	574.64	624.70	0.641	1.51	0.
	7.08	-0.07	1.47	1.84	2.90	4.77	4.60	3.16	3.31	3.73	2.70	2.66	2.87			
NM	26.155	-593.97	-3.3426	-477.02	-209.55	-288.13	104.78	-390.28	328.12	-26.811	-566.70	-606.42	677.30	0.336	1.59	1.
	3.54	-1.26	-0.01	-1.00	-0.44	-0.59	0.21	-0.79	0.66	-0.05	-1.11	-1.20	1.33			
NK	0.4312	-7.2736	-5.5920	-4.3832	-3.7544	0.2743	0.1631	9.1519	8.5006	4.6694	-1.4618	-2.4131	1.6757	0.537	0.98	0.
	5.71	-1.51	-1.15	-0.90	-0.76	0.06	0.03	1.82	1.68	0.92	-0.29	-0.47	0.32			
K	-2.8896	331.24	467.33	518.22	543.11	571.00	514.29	677.98	849.47	963.76	759.65	648.54	463.03	0.832	1.65	0.
	-4.30	7.72	10.83	11.93	12.42	12.98	11.61	15.20	18.90	21.29	16.66	14.12	10.01			
M	-1.3153	171.08	133.60	87.713	75.028	68.743	74.458	76.574	94.689	111.20	87.919	80.834	73.950	0.718	1.19	0.
	-6.29	12.81	9.94	6.49	5.51	5.02	5.40	5.51	6.77	7.89	6.19	5.65	5.13			
M	0.8815	-21.614	-19.615	-17.286	-9.459	3.3579	-7.3277	8.6928	32.489	-9.672	-0.0857	-9.805	-19.023	0.295	1.23	1.
	3.05	-1.17	1.06	-0.92	-9.50	0.18	-0.38	0.45	1.68	-0.50	-0.00	-0.50	-0.96			

y parametrów modelu

$$y_t = \alpha_1 t + \alpha_2 z_1 + \alpha_3 z_2 + \alpha_4 z_3 + \alpha_5 z_4 + \alpha_6 z_5 + \alpha_7 z_6 + \alpha_8 z_7 + \alpha_9 z_8 + \alpha_{10} z_9 + \alpha_{11} z_{10} + \alpha_{12} z_{11} + \alpha_{13} z_{12} + \varepsilon_t$$

:

t = 1, 2, ..., 60,

z_i = zmienna zerojedynkowa przyjmująca wartość 1 w miesiącu i (i = 1, 2, .., 12), a 0 w pozostałych,

y - zmienna endogeniczna,

tane klasyczną metodą najmniejszych kwadratów.

Ź r ó d ł o: Jak w tab. 9.

sowego). Wydaje się, że jeżeli za pomocą funkcji trendu i wahań sezonowych można opisać kształtowanie się zmienności w czasie zjawisk w pośrednictwie pracy w więcej niż 60%, to należy ocenić to jako relatywnie dobry rezultat. Jest on tylko relatywnie dobry, gdyż jak staraliśmy się udowodnić, przebieg zmienności tychże zjawisk nie miał charakteru naturalnego, będąc zakłócany poprzez działania o charakterze administracyjnym.

Przyjętego kryterium nie spełniły modele zmienności w czasie następujących zjawisk na rynku pracy:

- liczba poszukujących pracy zarejestrowanych w dniu 25 miesiąca:
- mężczyzn ogółem (SM),
- robotników niewykwalifikowanych - mężczyzn (SRNM),
- robotników - kobiet (SRK),
- robotników wykwalifikowanych - kobiet (SRWK),
- robotników niewykwalifikowanych - kobiet (SRNK),
- liczba skierowań do pracy w miesiącu - robotników wykwalifikowanych kobiet (PRWK),
- liczba wolnych miejsc pracy w dniu 25 miesiąca:
- dla robotników wykwalifikowanych - kobiet (DRWK),
- dla pracowników na stanowiskach nierobotniczych - mężczyzn (DNM),
- wskaźnik sytuacji na rynku pracy dla:
- ogółem - mężczyzn (XM),
- robotników - mężczyzn (XRM),
- robotników wykwalifikowanych - kobiet (XRWK),
- robotników niewykwalifikowanych - mężczyzn (XRNM),
- robotników niewykwalifikowanych - kobiet (XRNK),
- pracowników na stanowiskach nierobotniczych - mężczyzn (XNM),
- pracowników na stanowiskach nierobotniczych - kobiet (XNK).

Na 45 oszacowań parametrów modeli (2) i (3), przy tak określonym kryterium, 15 należy uznać za nie odzwierciedlające rzeczywistego kształtowania się zjawisk w czasie. Zwraca uwagę, iż najtrudniej opisowi rozwoju w czasie poddaje się sytuacja na rynku pracy: na 10 szacowanych modeli aż 7 nie spełnia postawionych wymogów. Przyczyny tego tkwią w wysokiej zmienności tego wskaźnika zarówno w poszczególnych latach, jak i w jednoimiennych miesiącach. Na tak wysoki poziom zmienności z kolei wpływa zmienność jego elementów, to jest liczby wolnych miejsc pracy i liczby osób zarejestrowanych jako poszukujące pracy. Drugim zjawiskiem trudno poddającym się sformalizo-

wanemu opisowi zmienności w czasie jest właśnie wielkość podaży nie zrealizowanej (na 10 modeli 5 nie spełniło przyjętego kryterium). Cechą charakterystyczną tego zjawiska w województwie miejskim łódzkim była jego niewielka, czasem wręcz jednostkowa skala bądź niewystępowanie w ogóle. Pojawienie się więc nieco większej grupy osób poszukujących pracy powodowało skok o wysokim wzroście względnym, lecz małym bezwzględnym (dotyczyło to np. robotników niewykwalifikowanych - mężczyzn). W przypadku zmiennych zagregowanych tej grupy obserwuje się i daje opisać zmienność w czasie, gdyż nierównomierność poszczególnych składników elementarnych szeregów czasowych zostaje wygładzona, stając się sumą składników o różnych stopniach nieregularności, wzajemnie się niekiedy znoszących.

Duże wahania w czasie w poziomie zapotrzebowania na robotników wykwalifikowanych - kobiety oraz pracowników na stanowiskach nierobotniczych - mężczyzn i skierowań do pracy robotników niewykwalifikowanych - kobiet były również przyczyną trudności w określeniu modeli wahań w czasie tych zjawisk. O ile łatwo jest znaleźć przyczynę wahań w czasie niezrealizowanej podaży siły roboczej - jako główną wskazaliśmy małą skalę zjawisk, powodującą duże zróżnicowanie względne, to wahania niezrealizowanego popytu są już trudniejsze do wyjaśnienia. Przypuszczamy, że w odniesieniu do kobiet - robotnic wykwalifikowanych są one spowodowane okresowymi zwiększeniami mającymi swe źródło w oddawaniu do eksploatacji nowych zakładów pracy w przemyśle lekkim, w którym znaczną część zatrudnionych stanowią kobiety. Po zaspokojeniu okresowego wzrostu popytu następowało jego obniżenie, by po minięciu kolejnego okresu sytuacja uległa powtórzeniu. Analiza kolejnych wyrazów szeregu czasowego wskazuje, że miało to miejsce szczególnie w latach 1978-1979 i w jednym miesiącu (kwietniu) roku 1980.

Na zmienność popytu na pracowników na stanowiskach nierobotniczych - mężczyzn wpłynęła duża nieregularność, jaką obserwowano głównie w poszczególnych miesiącach 1979 r. W roku tym zaszła konieczność uzupełnienia ubytku naturalnego, zwiększonego z tytułu odchodzenia na wcześniejszą emeryturę. Jednocześnie w roku tym mieliśmy do czynienia ze stosowaniem ograniczeń zatrudnienia w administracji gospodarczej[34]. To były głównie źródła dużych wahań w zapotrzebowaniu na pracę tej grupy zatrudnionych.

---

[34] Plany zatrudnienia na 1979 r. dla wielu przedsiębiorstw - szczególnie przemysłowych i budowlano-montażowych - zostały ustalone na poziomie niższym niż wykonanie w 1978 r. i stan na koniec

Podsumowując: próbom opisu w sposób sformalizowany zmienności w czasie nie poddają się te zjawiska, których wahania mają przebieg nieregularny, zakłócany sztucznie, lub których zakłócenia są wynikiem naturalnych zmian zachodzących w każdej rozwijającej się gospodarce. Skala ich wymagałaby ujęcia w modelu w postaci osobnej zmiennej[35]. Nie ulega wątpliwości, że dla innego rynku pracy lub dla innego okresu tego samego rynku pracy zbiór zjawisk, który trudno będzie opisać w sposób sformalizowany, może ulec rozszerzeniu, zwężeniu albo całkowitej zmianie. Wydaje się jednak, że w warunkach deficytu siły roboczej przyjęty przez nas wskaźnik sytuacji na rynku pracy do tego zbioru należał będzie zawsze. Stąd należałoby odejść od jego stosowania na korzyść mierników łączących w sobie jednocześnie podaż siły roboczej, popyt na nią i wielkość zatrudnienia danej grupy pracowniczej, co jednak wymagałoby rozbudowania terenowej statystyki pracy.

Należy domniemywać, że w warunkach względnie zrównoważonych relacji podażowo-popytowych, które w pośrednictwie pracy reprezentują: liczba osób zarejestrowanych jako poszukujące pracy i liczba wolnych miejsc pracy, oraz przy zastosowaniu właściwych wskaźników odzwierciedlających kształtowanie się sytuacji na rynku pracy, będzie istniała możliwość sformalizowanego opisu zmienności w czasie wszystkich zjawisk na rynku pracy. Opis taki może służyć jako dodatkowe źródło poznania skomplikowanych procesów, jakie mają tam miejsce. Może stworzyć więc realne przesłanki dla ich prognozowania, a co za tym idzie - pełnej informacji dla podmiotów polityki zatrudnienia w regionie i poprawy organizacji pracy organów zajmujących się pośrednictwem.

W świetle przyjętych kryteriów 30 modeli określono jako wystarczająco dobrze odwzorowujące zmienność w czasie zjawisk zachodzących

---

1978 r., w związku z czym na początku 1979 r. wystąpiło przekroczenie planowanego zatrudnienia w 73 przedsiębiorstwach. Podjęte więc zostały działania zapewniające ograniczenie zatrudnienia, szczególnie w administracji gospodarczej.

[35] Podjęte przez nas próby wyodrębnienia zmienności w czasie za pomocą innych funkcji trendu niż liniowa i paraboliczna nie zostały uwieńczone powodzeniem. Czynniki zakłócające można byłoby więc jedynie uwzględnić w formie zmiennych zerojedynkowych dla okresów, w których działały, co z kolei (w tej postaci modeli) jest technicznie niemożliwe.

na rynku pracy i jako takie mogą one stanowić przesłankę do dalszych analiz[36].

W grupie robotników niewykwalifikowanych dało się wyodrębnić następujące tendencje rozwojowe:

- szybki proporcjonalny wzrost liczby skierowań do pracy mężczyzn i nieco wolniejszy, lecz stały, wzrost liczby skierowań do pracy kobiet;
- ponad dwukrotnie wyższy od poprzedniego wzrost zapotrzebowania na pracę mężczyzn i w podobnej proporcji w stosunku do liczby skierowań do pracy - wzrost zapotrzebowania na pracę kobiet.

Wynika stąd, że w badanym okresie w gospodarce województwa miejskiego łódzkiego nie zrealizowany popyt na robotników niewykwalifikowanych wzrastał w stałym, dość szybkim tempie. Rozpatrując rzecz schematycznie, stało to w sprzeczności z ogólną zasadą, którą można sformułować następująco: modernizacja aparatu sił wytwórczych (a z taką mieliśmy do czynienia w województwie w drugiej połowie lat siedemdziesiątych) rodzi raczej zapotrzebowanie na wykwalifikowaną siłę roboczą. Mielibyśmy do czynienia z sytuacją jakościowo nieco odmienną, gdyby zapotrzebowanie na pracowników o określonym poziomie kwalifikacji traktować wyłącznie jako pochodną procesów zachodzących w przemianach strukturalnych (unowocześnianiu) majątku trwałego. Tło zwiększania zapotrzebowania ze strony gospodarki na robotników niewykwalifikowanych jest jednak znacznie szersze. W przypadku województwa miejskiego łódzkiego należałoby w pierwszym rzędzie zwrócić uwagę na strukturę zatrudnionych w charakterze robotników niewykwalifikowanych według wieku. Wysoki udział osób w wieku przedemerytalnym w tej grupie pracowniczej jest bezpośrednią przyczyną znacznego ubytku naturalnego zatrudnionych. Osoby, które po raz pierwszy wchodzą na rynek pracy, są w większości absolwentami szkół lub przeszkoleń

[36] Analizie poddana zostanie jedynie ta część modeli, która odwzorowuje tendencję rozwojową (trend) poszczególnych zjawisk, a więc oszacowania parametrów stojących przy zmiennych reprezentujących czas: t i t^2. Są one oczywiście identyczne dla wszystkich podokresów jednoimiennych (miesięcy). W każdym miesiącu, zgodnie z konstrukcją modeli (2) - (3), zmianie ulega wyraz wolny modelu, który zawiera w sobie wyraz wolny funkcji trendu i wskaźnik sezonowości bezwzględnej dla danego zjawiska w danym miesiącu. Ponieważ jednak wskaźniki sezonowości zostały omówione wcześniej, a wartość bezwzględna zmian poziomów zjawisk w poszczególnych miesiącach nie ma wartości poznawczej dla badania funkcjonowania rynku pracy, pomijamy je w analizie. Analiza taka wskazana byłaby przy próbie prognozowania na podstawie modeli zmienności w czasie, której nie będziemy podejmować z przyczyn wskazanych w dalszej części opracowania.

zawodowych, posiadającymi kwalifikacje zawodowe. Nie istnieje więc w pożądanej skali zjawisko zastępowalności jakościowej siły roboczej. Jeżeli tak, to znaczy, iż owa pożądana skala była za duża i stanowiła dowód nieistnienia mechanizmów adaptacyjnych jednostek zatrudniających do zmniejszania się podaży robotników niewykwalifikowanych. Główną przyczyną niewypracowania tych mechanizmów jest - naszym zdaniem - struktura cen poszczególnych czynników wytwórczych. Cena siły roboczej jest stosunkowo niska w porównaniu z cenami pozostałych czynników wytwórczych, wystąpił więc brak motywacji dla jej zastępowania pracą maszyn i urządzeń[37]. W okresie, który jest przedmiotem analiz, generalnie nie istniały bariery dla owej zastępowalności w postaci braku środków inwestycyjnych i ewentualnych przeciwwskazań w postaci występowania zjawiska niepełnego zatrudnienia. Stan napięcia, jaki się wytworzył na rynku pracy, stymulował działania na rzecz zwiększenia podaży siły roboczej w omawianej grupie pracowniczej. Przejawiały się one w organizowaniu zakwaterowania zbiorowego dla pracowników pochodzących z miejscowości oddalonych od zakładów pracy, w których występował deficyt niewykwalifikowanej siły roboczej, organizowaniu dojazdów do pracy i wpływaniu na podejmowanie pracy przez osoby uchylające się od niej. Działania te przyniosły niewielki efekt, mogły jedynie złagodzić, i to w niewielkim stopniu, istniejący deficyt, ale nie mogły go zlikwidować, bo nie likwidowały jego przyczyny.

Pochodną niewłaściwego systemu płac pracowników zatrudnionych w charakterze robotników niewykwalifikowanych była wysoka fluktuacja tej grupy pracowniczej. Uciążliwość prac podejmowanych przez nich nie znajdowała właściwego odzwierciedlenia w systemie płac[38], nie stabilizując pracowników tej grupy. To z kolei, połączone z łatwością uzyskania pracy, wzmagało spiralę fluktuacyjną i kształtowało sytuację na rynku pracy.

W latach 1976-1980 w województwie miejskim łódzkim dokonywane były działania na rzecz zmniejszenia zatrudnienia w drodze różnych

---

[37] Por. H. M o r t i m e r-S z y m c z a k, Polityka zatrudnienia w wielkomiejskim ośrodku przemysłowym, [w:] Strukturalne przeobrażenia wielkich miast przemysłowych, Materiały z międzynarodowej konferencji, Łódź 7-10 listopada 1978 r., Łódź 1979, s. 146-147; M. K a b a j, Doskonalenie gospodarowania zasobami pracy, "Nowe Drogi" 1978, nr 2, s. 122-131; W. P a d o w i c z, Studia wyższe a rynek pracy, "Życie Gospodarcze" 1979, nr 48, s. 5.

[38] Zob. Z. J a c u k o w i c z, O usprawnienie systemu taryfowego, "Polityka Społeczna" 1980, nr 9, s. 21-24.

decyzji o charakterze nakazowo-administracyjnym. Decyzje te miały adaptować wielkość zatrudnienia do istniejących i przewidywanych warunków demograficznych. Nakazowo-rozdzielczy system kierowania gospodarką narodową nie wypracował mechanizmów, które zachęciłyby jednostki zatrudniające do racjonalnego gospodarowania siłą roboczą. Formułowane na szczeblu centralnym decyzje o cenach czynników wytwórczych petryfikowały struktury zatrudnienia, ze wszystkimi tego negatywnymi konsekwencjami. Zakres uprawnień podmiotów polityki zatrudnienia w regionach był na tyle wąski, że reakcja na sytuację na rynku pracy z ich strony nie mogła przynieść pożądanych rezultatów.

W grupie robotników wykwalifikowanych charakter tendencji rozwojowych był mniej jednoznaczny:

- obserwowano stały, ale dość wolny spadek nie zrealizowanej podaży pracy mężczyzn (podobnie było w przypadku kobiet, ale model ten został przez nas odrzucony),
- zapotrzebowanie na pracę mężczyzn wzrastało do momentu t = 44 (koniec 1979 r.), po tym momencie nastąpił lekki spadek zapotrzebowania, wolniejszy jednak niż spadek podaży pracy mężczyzn w tym okresie,
- liczba skierowań mężczyzn do pracy zmniejszała się do momentu t = 30 (połowa 1978 r.), później nastąpiła zmiana tendencji: liczba skierowań do pracy wzrastała,
- wskaźnik sytuacji na rynku pracy dla mężczyzn zmniejszał się do momentu t = 18 (połowa 1977 r.), a następnie wzrastał.

Takie kształtowanie się tendencji rozwojowych wskazuje na pogłębianie się w badanym okresie dysproporcji pomiędzy zapotrzebowaniem na pracę robotników wykwalifikowanych a jej podażą (na podstawie modeli możemy to udowodnić jedynie w stosunku do mężczyzn, gdyż modele dla kobiet tej grupy pracowniczej nie spełniły przyjętego kryterium). W latach tych oddawano do eksploatacji nowe zakłady przemysłowe, w których pożądane było zatrudnianie kwalifikowanej siły roboczej. Tymczasem (jak to przedstawiliśmy wcześniej) ubytek naturalny zatrudnienia nie był rekompensowany przez absolwentów szkół, przystępujących do pierwszej pracy. Znaczna chłonność gospodarki województwa na robotników wykwalifikowanych nie była więc możliwa do zaspokojenia przez zatrudnianie absolwentów szkół, tym bardziej iż w grupie tej duży odsetek posiadał kwalifikacje wyższe niż wymagane od robotników wykwalifikowanych. Mogło pojawić się również w owej grupie pracowniczej zjawisko wysokiej fluktuacji. Skorzystanie przez

robotników wykwalifikowanych z możliwości wcześniejszego odejścia na emeryturę w latach 1978-1979, deficyt ten pogłębiło. Należałoby jednak zwrócić uwagę, że w przypadku mężczyzn w tej grupie pracowniczej tendencja wzrostu niezrealizowanego popytu w końcu 1979 r. uległa załamaniu; w 1980 r. obserwowano już pewien spadek zapotrzebowania.

W grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych obserwowano następujące tendencje rozwojowe:

- stały proporcjonalny spadek liczby skierowań do pracy kobiet i mniej niż proporcjonalny spadek skierowań do pracy mężczyzn, który następował do momentu t = 56 (wrzesień 1980), następnie nastąpił lekki wzrost skierowań do pracy mężczyzn,
- stały spadek liczby zarejestrowanych jako poszukujących pracy mężczyzn,
- wzrost do końca 1976 r. liczby zarejestrowanych jako poszukujących pracy kobiet, następnie jej spadek,
- wzrost zapotrzebowania na pracę kobiet do końca 1978 r., następnie spadek zapotrzebowania.

Sytuacja kobiet na rynku pracy tej grupy pracowniczej poprawiała się więc systematycznie, jako że spadek zapotrzebowania następował później i wolniej niż spadek podaży. Dla mężczyzn sytuacja przedstawiała się podobnie. Jest to jednak interpretacja tendencji, a nie wielkości bezwzględnych, które bezpośrednio opisują sytuację w pośrednictwie pracy. Analiza wskaźnika sytuacji na rynku pracy wskazuje, że stosunek wolnych miejsc pracy do liczby zarejestrowanych poszukujących pracy był znacznie niższy niż analogiczny dla pozostałych grup pracowniczych. Tym niemniej sam fakt istnienia korzystnych tendencji dla grupy pracowników na stanowiskach nierobotniczych jest interesujący. Działo się tak przy konsekwentnie prowadzonej polityce ograniczania zatrudnienia w administracji gospodarczej przedsiębiorstw. Wydaje się, iż silny w tym przypadku okazał się wpływ, jaki na jednostki zatrudniające wywarła możliwość wcześniejszego przechodzenia na emeryturę, z której skorzystała duża grupa pracowników zatrudnionych na stanowiskach nierobotniczych, zwłaszcza kobiet. Wysuwanie generalnych wniosków o rynku pracy tej grupy zatrudnionych nie jest możliwe przy opieraniu się jedynie na statystyce pośrednictwa pracy. Wskazywaliśmy bowiem, że konfrontacja pomiędzy podażą a popytem na siłę roboczą w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych odbywa się w znacznej części poza systemem pośrednictwa.

Modele opisujące zmienność w czasie zjawisk na rynku pracy dla robotników są wypadkowymi analogicznych dla robotników wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych, nie będą więc przedmiotem odrębnych analiz, zamieściliśmy je jednak dla zachowania symetrii wyników badań. Wypadkowymi są również modele opisujące zmienność w czasie wielkości zagregowanych, które krótko omówimy, jako że stanowią pewne podsumowanie dotychczasowych rozważań. Na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim w latach 1976-1980 obserwowano następujące tendencje:

- stały wzrost liczby wolnych miejsc pracy przyjętych do realizacji przez WZiSS w okresie miesiąca; wzrost ten następował szybciej w zbiorze wolnych miejsc pracy dla mężczyzn niż dla kobiet,
- liczba skierowań do pracy wydana przez WZiSS w okresie miesiąca zmniejszała się do momentu t = 21 (dla mężczyzn) i t = 15 (dla kobiet), by po tym momencie przyjąć tendencję rosnącą,
- stały wzrost liczby wolnych miejsc pracy w dniu 25 miesiąca; wzrost ten nie miał charkteru proporcjonalnego, gdyż tendencja rozwojowa była zgodna z wycinkiem paraboli, której maksimum wypadłoby w momencie t = 66 dla mężczyzn i t = 61 dla kobiet (czyli w 1981 r.),
- stały spadek liczby zarejestrowanych jako poszukujący pracy.

W rezultacie: wskaźnik sytuacji na rynku pracy ulegał stałemu zwiększeniu.

Skonstruowane modele zmienności w czasie rynku pracy w latach 1976-1980 mogłyby służyć do dokonania prognoz kształtowania się zjawisk na tymże rynku w kolejnych latach. Próba ekstrapolacji funkcji trendu, która jest jedną ze składowych modeli, może zostać dokonana przy przyjęciu dwóch podstawowych założeń:

- że tendencja rozwojowa w okresach przyszłych będzie kształtować się pod wpływem takich samych przyczyn głównych (czynników sprawczych), jak w okresach przeszłych;
- że wahania przypadkowe będą odkształcać wynik statystyczny prognozy w granicach standardowego błędu oceny[39].

Z całą pewnością można stwierdzić, że warunki te nie zostały spełnione, stąd odstąpiono od prób prognozowania kształtowania się zjawisk na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim po 1980 r.[40]

---

[39] M. K r z y s z t o f i a k, A. L u s z n i e w i c z, Statystyka, Warszawa 1981, s. 317.

[40] Chcąc uwzględnić 1981 r. w analizie zmienności w czasie zja-

Rynek pracy w województwie w latach 1981-1982

Analizy rynku pracy w latach 1981-1982 dokonano pod kątem określenia zmian, jakie zaszły w poziomach poszczególnych zjawisk w tym okresie, na tle okresu poprzedzającego. Posłużono się ponownie 45 macierzami, zawierającymi dane o kształtowaniu się zjawisk w pośrednictwie pracy w latach 1976-1982; tym razem macierze te miały wymiaty 12 × 7. Dla danych w macierzach wyliczono następujące charakterystyki statystyczne: średnie arytmetyczne, odchylenia standardowe, współczynniki zmienności dla poszczególnych lat oraz wskaźniki nierównomierności według wzorów:

$$\bar{y}_j = \frac{\sum_{i=1}^{n} y_{ij}}{n}$$

$$S_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n} (y_{ij} - \bar{y}_j)^2}{n}}$$

$$V_j = \frac{S_j}{\bar{y}_j} \cdot 100\%$$

$$WN_j = N'_j \cdot \gamma_j$$

$$N'_j = \frac{\bar{y}_j}{\bar{y}} \cdot 100 \qquad \gamma_j = \frac{\sum_{j=1}^{m} N'_j}{m \cdot 100}$$

---

wisk na rynku pracy, dokonaliśmy oszacowań parametrów modeli (2) - (3) na podstawie szeregu czasowego 72-elementowego (obejmującego lata 1976-1981). Uzyskano w każdym przypadku gorsze charakterystyki statystyczne równań. Zjawiska na rynku pracy w 1981 r. miały charakter na tyle żywiołowy, że znacznie odbiegały od przyjętych postaci funkcji trendu. Nie przytaczamy więc wyników tych badań dodatkowych, sygnalizując tylko ogólnie ich rezultat.

gdzie:

y - zmienne o symbolach z tab. 7,

$\bar{y}_j$ - średnia arytmetyczna dla poszczególnych lat,

S_j - odchylenie standardowe dla poszczególnych lat,

V_j - współczynnik zmienności dla poszczególnych lat,

N_j - wskaźnik nierównomierności pierwotny,

WN_j - wskaźnik nierównomierności skorygowany,

$i = 1, 2, \ldots, n$,

$j = 1, 2, \ldots, m$,

n - liczba miesięcy (12),

m - liczba lat (7),

γ - współczynnik korygujący.

Wyniki obliczeń zawiera tab. 11. Interesujące wnioski nasuwa analiza wskaźników nierównomierności rozwoju poszczególnych zjawisk w kolejnych latach badanego okresu. Zakładała ona, że gdyby określone zjawisko miało rozwój równomierny w czasie, to wskaźnik nierównomierności wynosiłby 100. Analizy dokonano pod kątem określenia zmian w poziomach poszczególnych zjawisk, które występowały w latach 1981-1982.

Przebieg zjawisk na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim w latach 1981-1982 świadczy, że ten krótki okres nie był monolitem. Wskaźniki nierównomierności wykazują bowiem duże zróżnicowanie.

W 1981 r. we wszystkich wyodrębnionych przekrojach rynku pracy obserwowało się zmniejszenie liczby wolnych miejsc pracy w stosunku do lat poprzednich, do poziomu niższego od średniego dla całego badanego okresu 1976-1982. Wyjątek stanowiło jedynie zapotrzebowanie na pracę robotników niewykwalifikowanych - kobiet, gdzie zmniejszenie obserwowało się również, ale do poziomu o ok. 4 punkty wyższego od średniego dla całego badanego okresu. Najwyższy spadek zapotrzebowania wystąpił w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych - mężczyzn (o 53,2 punktu poniżej poziomu średniego) i kobiet (o 43,9 punktu poniżej poziomu średniego). Najniższy spadek zapotrzebowania wystąpił na robotników niewykwalifikowanych. Średnia miesięczna liczba wolnych miejsc pracy przyjętych do realizacji przez WZiSS w stosunku do poziomu średniego dla całego badanego okresu w 1981 r. zmniejszyła się o 25,8 punktu dla mężczyzn i 21,7 punktu dla kobiet.

W 1982 r. nastąpił wzrost zapotrzebowania na pracowników ogółem i w poszczególnych przekrojach rynku pracy. Najwyższy poziom wzrostu zanotowano w popycie na pracę mężczyzn na stanowiskach nierobotniczych (o 33,6 punktu przekroczył poziom średni dla całego badanego

Tabela 11

Podstawowe charakterystyki statystyczne, średnie arytmetyczne i współczynniki zmienności oraz wskaźniki nierównomierności zjawisk na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim w latach 1976-1982

Wyszczególnienie		Lata						
		1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
1		2	3	4	5	6	7	8
PO	A	6.784	6.278	6.925	7.309	7.790	6.192	6.945
	B	18,8	18,4	18,5	27,1	25,1	15,2	16,6
	C	98,5	91,1	105,0	106,1	113,1	89,9	100,8
PM	A	4.394	4.056	4.318	4.717	4.929	4.019	4.510
	B	18,5	17,7	17,1	27,7	23,1	14,6	16,9
	C	99,4	91,8	97,7	106,7	111,5	90,9	102,0
PK	A	2.390	2.222	2.607	2.592	2.861	2.176	2.435
	B	21,5	22,1	22,5	27,2	32,0	18,9	21,3
	C	96,8	90,0	105,6	105,0	115,9	88,1	98,6
DWO	A	9.274	9.951	10.424	13.282	11.882	8.231	13.186
	B	24,2	24,5	19,7	30,1	32,1	14,5	22,5
	C	85,2	91,4	95,6	122,0	109,1	75,6	121,1
DWM	A	6.165	6.833	6.931	8.728	7.683	5.338	8.697
	B	24,2	25,6	22,7	30,8	30,7	13,3	25,2
	C	85,7	94,9	96,2	121,3	106,8	74,2	120,9
DWK	A	3.109	3.118	3.493	4.554	4.199	2.894	4.489
	B	25,1	22,4	16,0	29,0	37,0	18,2	18,1
	C	84,2	84,4	94,6	123,3	113,7	78,3	121,5
DO	A	3.662	5.101	6.041	9.298	7.439	5.508	7.817
	B	40,7	38,7	36,7	39,3	23,3	30,2	32,8
	C	57,1	79,6	94,3	145,0	116,1	85,9	122,0
DM	A	2.336	3.300	3.934	6.012	4.840	3.511	5.467
	B	42,9	39,3	40,7	42,1	21,8	31,3	36,5
	C	55,6	78,6	93,6	143,2	115,2	83,6	130,2
DK	A	1.326	1.801	2.108	3.285	2.599	1.997	2.350
	B	37,9	38,6	33,2	34,7	31,3	29,6	26,7
	C	60,0	81,5	95,4	148,7	117,6	90,4	106,4

Tabela 11 (cd.)

1		2	3	4	5	6	7	8
SM	A	147	162	78	60	32	331	738
	B	41,9	38,1	69,9	74,0	92,9	49,5	71,6
	C	66,4	73,4	35,2	27,1	14,6	149,7	333,6
SK	A	394	496	398	247	164	212	706
	B	20,2	27,2	27,6	38,0	20,4	39,9	68,6
	C	105,4	132,7	106,5	66,2	43,9	56,6	188,7
XM	A	21,0	24,5	80,6	173,0	215,7	16,2	24,4
	B	70,7	50,4	78,5	97,9	67,4	85,9	112,0
	C	26,5	30,9	101,6	218,0	271,8	20,4	30,8
XK	A	3,6	3,8	5,9	16,6	17,0	10,3	8,9
	B	45,5	41,1	44,6	54,5	42,2	38,6	108,1
	C	38,1	40,2	62,5	175,8	180,0	109,1	94,3
ROBOTNICY								
PRM	A	3.798	3.597	3.883	4.325	4.571	3.773	4.015
	B	18,6	18,4	16,4	27,2	23,1	14,6	16,2
	C	95,1	90,0	97,2	108,3	114,4	94,5	100,5
PRK	A	1.794	1.689	2.064	2.109	2.413	1.837	1.820
	B	23,2	22,0	23,1	24,1	33,6	18,6	20,8
	C	91,4	86,2	105,3	107,6	123,0	93,7	92.8
SRM	A	63	85	33	18	7	222	246
	B	51,6	30,4	72,6	46,2	88,7	72,3	72,2
	C	65,0	88,2	34,0	18,5	7,7	238,8	255,8
SRK	A	221	297	286	136	118	81	129
	B	28,1	15,0	47,5	30,6	12,2	40,4	66,4
	C	122,2	168,8	157,8	75,1	65,0	44,9	71,2
DRM	A	2.181	3.001	3.661	5.486	4.528	3.372	5.069
	B	42,2	37,3	40,5	40,9	21,6	31,5	36,3
	C	55,9	77,0	93,9	140,7	116,0	86,5	130,0
DRK	A	1.158	1.481	1.820	2.832	2.323	1.840	2.037
	B	36,4	32,9	31,2	32,2	31,8	30,3	28,7
	C	60,1	76,8	94,4	147,0	120,5	95,5	105,7

Tabela 11 (cd.)

1		2	3	4	5	6	7	8
XRM	A	52,1	41,8	169,8	439,4	1. 279,5	742,6	74,8
	B	106,5	52,8	69,3	81,3	102,7	170,7	138,2
	C	13,0	10,5	42,5	109,8	319,8	185,7	18,7
XRK	A	5,8	5,1	8,0	24,4	20,1	35,3	33,1
	B	45,0	26,1	49,6	49,8	34,8	106,2	91,2
	C	30,8	27,0	42,5	129,6	106,8	187,5	175,8
ROBOTNICY WYKWALIFIKOWANI								
PRWM	A	2.197	1.950	1.850	2.352	2.056	1.622	1.566
	B	19,7	19,8	20,2	35,3	45,2	19,4	19,9
	C	113,1	100,4	95,3	121,1	105,9	83,5	80,7
PRWK	A	542	465	516	655	552	347	321
	B	17,5	25,2	37,1	55,9	39,1	16,4	29,6
	C	111,6	95,8	106,3	134,8	113,8	71,5	66,2
DRWM	A	1.403	1.963	2.174	3.006	2.144	1.792	2.872
	B	45,6	41,3	45,0	50,3	43,9	29,1	38,1
	C	63,9	89,5	99,2	137,1	97,7	81,7	130,9
DRWK	A	442	543	547	976	726	509	755
	B	37,3	42,0	35,7	49,1	77,2	37,6	54,5
	C	68,8	84,4	85,1	151,9	113,0	79,3	117,5
SRWM	A	50	56	19	12	3	216	143
	B	56,8	25,8	95,2	74,8	173,8	72,7	69,4
	C	70,2	78,0	26,7	17,4	4,5	303,0	200,2
SRWK	A	79	104	46	52	24	19	51
	B	16,7	24,3	34,5	38,1	90,0	72,2	53,6
	C	147,8	193,1	86,2	97,2	45,5	35,2	95,0
XRWM	A	44,2	38,8	194,0	549,7	1.602,0	407,2	48,5
	B	106,3	43,8	68,3	167,4	67,3	176,0	116,1
	C	10,7	9,4	47,1	133,4	388,8	98,8	11,8
XRWK	A	5,9	5,3	13,2	21,7	46,4	33,8	24,2
	B	42,7	37,5	46,4	54,4	82,9	37,4	96,2
	C	27,4	24,7	61,4	100,9	215,8	157,2	112,6

Tabela 11 (cd.)

1		2	3	4	5	6	7	8
ROBOTNICY NIEWYKWALIFIKOWANI								
PRNM	A	1.599	1.647	2.034	1.973	2.515	2.152	2.449
	B	20,4	21,4	13,8	36,1	19,4	19,1	19,1
	C	77,9	80,3	99,1	96,1	122,5	104,8	119,3
PRNK	A	1.252	1.224	1.548	1.455	1.861	1.491	1.499
	B	27,5	23,0	23,1	33,5	36,2	21,5	20,5
	C	84,9	82,9	104,9	98,6	126,1	101,0	101,6
SRNM	A	12	29	14	5	4	6	103
	B	69,0	83,5	69,3	106,7	56,9	140,9	84,4
	C	50,0	117,6	55,3	21,4	17,3	22,6	415,8
SRNK	A	142	193	240	84	94	62	78
	B	41,3	13,5	57,3	31,0	31,6	61,9	82,6
	C	111,4	151,4	187,9	65,8	73,4	48,9	61,2
DRNM	A	778	1.037	1.487	2.480	2.384	1.580	2.197
	B	38,9	34,6	39,0	53,8	18,0	41,7	39,9
	C	45,6	60,8	87,1	145,4	139,7	92,6	128,8
DRNK	A	716	938	1.273	1.857	1.597	1.331	1.282
	B	38,6	95,5	34,2	38,9	20,8	32,6	22,6
	C	55,7	73,0	99,1	144,5	124,3	103,6	99,8
XRNM	A	125,0	77,2	322,8	1.593,1	978,1	848,3	339,9
	B	105,6	93,3	136,5	103,4	100,5	80,4	194,7
	C	20,4	12,6	52,8	260,2	159,8	138,6	55,6
XRNK	A	5,9	5,0	7,5	26,1	21,1	187,4	53,2
	B	46,5	39,6	59,6	58,5	63,8	271,0	102,3
	C	13,5	11,4	17,2	59,7	48,2	428,4	121,6
PRACOWNICY NA STANOWISKACH NIEROBOTNICZYCH								
PNM	A	598	459	433	392	358	244	495
	B	20,4	24,1	30,1	44,9	28,9	25,4	30,0
	C	140,5	107,9	101,8	92,2	84,1	57,2	116,3
PNK	A	597	533	543	482	449	338	615
	B	25,0	27,6	32,7	47,5	44,7	33,8	32,0
	C	117,4	104,9	106,9	94,9	88,3	66,6	121,0

Tabela 11 (cd.)

1		2	3	4	5	6	7	8
DNM	A	155	299	273	526	299	139	399
	B	69,6	81,5	48,4	56,9	51,0	40,8	50,6
	C	51,8	100,1	91,5	176,2	100,0	46,8	133,6
DNK	A	168	321	287	453	259	157	313
	B	79,8	91,6	60,7	53,6	53,4	37,2	36,3
	C	60,0	114,7	102,7	162,0	92,7	56,1	111,8
SNM	A	84	78	45	42	26	109	492
	B	50,1	56,5	84,5	102,9	119,2	63,3	71,9
	C	67,1	62,3	36,0	33,6	20,8	87,1	393,1
SNK	A	173	200	112	111	46	130	577
	B	40,5	49,4	51,3	50,4	63,6	72,1	69,4
	C	89,7	103,8	58,1	57,6	23,9	67,5	299,4
XNM	A	2,6	4,7	12,8	54,3	28,4	1,4	2,4
	B	84,4	70,0	112,3	130,4	97,8	40,9	106,2
	C	18,4	30,9	83,9	355,9	186,1	9,1	15,7
XNK	A	1,2	1,5	3,7	6,4	9,1	1,7	1,4
	B	89,4	63,8	86,5	77,8	79,6	76,2	104,9
	C	33,6	42,0	103,6	179,2	254,8	47,6	39,2

U w a g a: A - średnia arytmetyczna z 12 miesięcy; B - współczynnik zmienności; C - wskaźnik nierównomierności.

Ź r ó d ł o: Obliczenia własne na podstawie informacji zawartych w miesięcznych sprawozdaniach z pośrednictwa pracy w województwie miejskim łódzkim (formularze MPPiSS Zp-21) z lat 1976, 1977, 1979, 1980, 1981, 1982.

okresu) i mężczyzn - robotników wykwalifikowanych (o 30,9 punkta przekroczył poziom średni). Nastąpiło to w wyniku oddziaływania kilku czynników. W pierwszym rzędzie należałoby wskazać na skumulowanie się (zwłaszcza w pierwszej połowie 1982 r.) odejść pracowników na wcześniejszą emeryturę. Nastąpiło to niemal równolegle z poprawą, w stosunku do 1981 r. sytuacji zaopatrzeniowej przemysłu, zwłaszcza włókienniczego. Przełomowym miesiącem na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim był lipiec 1982 r., w którym liczba wolnych miejsc pracy wzrosła do 13,2 tys., to jest do poziomu zanotowanego jedynie w sierpniu i wrześniu 1979 r.

W 1982 r. odstąpiono od stosowania bezpośredniego narzędzia kontrolnego w postaci weryfikacji przez WZiSS zapotrzebowań na pracowników, składanych przez zakłady pracy. Rok 1981 był ostatnim, w którym niezależnie od swobody kształtowania wielkości i struktury zatrudnienia w ramach dysponowanego funduszu płac w organizacjach gospodarczych, kierownicy tych organizacji byli zobowiązani do ścisłej współpracy z władzami terenowymi przy optymalnym wykorzystaniu zasobów pracy. Przybierało to formę zatwierdzania przez terenowe organy administracji państwowej stopnia wojewódzkiego, właściwe ze względu na lokalizację zakładu pracy, programów przyjęć do pracy[41]. Możliwość oddziaływania na zgłaszane zapotrzebowanie na siłę roboczą ze strony terenowych organów administracji państwowej ograniczała się w 1982 r. do:

- ustalania wykazów zakładów priorytetowych, to znaczy takich, do których w pierwszym rzędzie kierowani są przez organy pośrednictwa pracy kandydaci do pracy i absolwenci szkół,
- udzielania jednostkom zatrudniającym zezwoleń na przyjmowanie we własnym zakresie pracowników, z pominięciem organów pośrednictwa pracy,
- zezwalania na ogłoszenia o wolnych miejscach pracy w środkach masowego przekazu,
- informowania jednostek gospodarczych o sytuacji na rynku pracy.

Sytuacja obserwowana na rynku pracy w połowie roku 1982 spowodowała w województwie miejskim łódzkim w lipcu tegoż roku powrót do weryfikacji przez WZiSS Urzędu Miasta Łodzi zasadności zgłaszanych przez przedsiębiorstwa zapotrzebowań na pracowników pod kątem rzeczywistych potrzeb zakładów. Odbyło się to przy dużych zastrzeżeniach ze strony jednostek gospodarczych, gdyż było to sprzeczne z obowiązującymi w tym czasie aktami prawnymi. Zapotrzebowanie na pracowników w drugiej połowie 1982 r. uległo jednak rzeczywiście zmniejszeniu.

[41] Odbywało się to zgodnie z Uchwałą nr 185 Rady Ministrów z 20 sierpnia 1976 r. w sprawie trybu przyjmowania pracowników do pracy w uspołecznionych zakładach pracy ("Monitor Polski" nr 36 z 1976 r., poz. 160) oraz Zarządzeniem nr 11 Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z 23 czerwca 1978 r. w sprawie pośrednictwa pracy oraz współdziałania zakładów pracy z terenowymi organami administracji państwowej w zakresie racjonalizacji zatrudnienia. Podstawą zmiany było Zarządzenie nr 44 Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych z 27 listopada 1981 r. zmieniające zarządzenie w sprawie pośrednictwa pracy oraz współdziałania zakładów pracy z terenowymi organami administracji państwowej w zakresie racjonalizacji zatrudnienia.

Liczba zarejestrowanych poszukujących pracy w niemal wszystkich przekrojach rynku pracy była w 1981 r. niższa, czasem znacznie niższa, od poziomów średnich niezrealizowanej podaży pracy w całym badanym okresie. Nie dotyczyło to jedynie robotników wykwalifikowanych - mężczyzn, których podaż niezrealizowana ponad trzykrotnie przekroczyła średni poziom podaży z całego okresu. Przy dezagregacji tej wielkości okazuje się, iż najliczniejszą grupę spośród poszukujących pracy robotników wykwalifikowanych - mężczyzn stanowili kierowcy, którzy jako pierwsi stracili pracę w wyniku wystąpienia ostrych objawów kryzysu gospodarczego.

W 1981 r. niezrealizowana podaż pracy kobiet zmniejszyła się w większym stopniu niż w przypadku mężczyzn, szczególnie w grupie robotników wykwalifikowanych, gdzie była o 64,8 punkta niższa niż przeciętna dla całego badanego okresu. Głównej przyczyny sprawczej takiego stanu rzeczy należałoby doszukiwać się w szeroko wykorzystywanych możliwościach korzystania przez nie z urlopów wychowawczych związanych z opieką nad małymi dziećmi.

W 1982 r. obserwowano znaczny wzrost niezrealizowanej podaży pracy w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych (wśród mężczyzn o 293,1 a wśród kobiet o 199,4 punkta wyższy od przeciętnego dla całego okresu) oraz robotników niewykwalifikowanych mężczyzn (o 315,8 punkta wyższy od przeciętnego dla całego okresu). Zwiększenie liczby poszukujących pracy w tych dwóch grupach pracowniczych ma dwie odmienne przyczyny.

Funkcje Łodzi powodowały znaczną koncentrację zjednoczeń i jednostek równorzędnych oraz biur projektowych i innych jednostek zaplecza technicznego i badawczo-rozwojowego. Działania w zakresie likwidacji zjednoczeń i jednostek równorzędnych oraz zmniejszenia zatrudnienia w biurach projektowych i jednostkach badawczo-rozwojowych rozpoczęte w roku 1981, największe nasilenie miały w 1982 r. (szczególnie w pierwszej jego połowie). Ogółem w 1982 r. przemieszczono z tych jednostek do nowo powstałych zrzeszeń i innych jednostek gospodarki uspołecznionej 4209 osób. Konieczność zapewnienia im pracy powodowała, że były one rejestrowane w organach pośrednictwa pozostając jeszcze w stosunku pracy, w okresie wypowiedzenia umowy o pracę. Utrudnieniem w prowadzeniu przemieszczeń pracowników na stanowiskach nierobotniczych był fakt, iż struktura wolnych miejsc pracy nie odpowiadała strukturze osób poszukujących pracy. Zapotrzebowanie występowało głównie na pracowników księgowości, rachuby płac, magazy-

nów i działów administracyjno-gospodarczych, przeważnie o niskich płacach. Brak było miejsc pracy dla osób o wyższych kwalifikacjach zawodowych, z wykształceniem wyższym (z wyjątkiem księgowych). W drugiej połowie 1982 r. proces przemieszczeń z jednostek likwidowanych i ograniczających zatrudnienie został zakończony. Ale wysokie wartości bezwzględne niezrealizowanej podaży pracy pracowników na stanowiskach nierobotniczych w pierwszej połowie roku rzutowały na wysokość średniej rocznej tej wielkości.

Pozostałe przemieszczenia dokonywane w gospodarce województwa miejskiego łódzkiego obejmowały przemieszczenia do gospodarki nieuspołecznionej, z jednostek transportu samochodowego do innych jednostek oraz między przedsiębiorstwami przmysłowymi i budowlanymi. Skala tych dwóch ostatnich wpłynęła na znaczną liczbę zarejestrowanych poszukujących pracy robotników wykwalifikowanych - mężczyzn. W 1982 r. o 100,2 punkta przekroczyła ona średni stan dla całego badanego okresu.

Wzrost niezrealizowanej podaży pracy robotników niewykwalifikowanych - mężczyzn w 1982 r. miał źródło w obowiązującym w tym okresie stanu wojennego ustawodawstwie. Dekret z 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym przewidywał możliwość wprowadzenia powszechnego obowiązku pracy dla mężczyzn. Odpowiednie akty wykonawcze wprowadziły powszechny obowiązek wykonywania pracy w czasie stanu wojennego, dotyczący mężczyzn w wieku od 18 do 45 lat. Niewywiązywanie się z tego obowiązku groziło sankcjami karnymi. Spowodowało to napływ do organów pośrednictwa osób określanych jako "uchylające się od pracy", najczęściej nie posiadających kwalifikacji zawodowych. Gdy brak było dla nich wolnych miejsc pracy w momencie zgłoszenia, następowało ich zarejestrowanie jako poszukujących pracy.

Relacje pomiędzy niezrealizowanymi wielkościami podaży i popytu na siłę roboczą w latach 1981-1982 wskazują na zdecydowaną poprawę sytuacji na rynku pracy kobiet - robotnic. Pogorszenie tej sytuacji obserwowało się w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych, szczególnie wśród mężczyzn, gdzie wskaźnik sytuacji na rynku pracy w 1981 r. i 1982 r. był (odpowiednio) o 90,9 i 84,3 punkta niższy od średniej dla całego okresu.

Ogółem - w świetle analizy rozkładu wskaźników nierównomierności dla relacji popytowo-podażowych - można stwierdzić, że perturbacje na rynku pracy w latach 1981-1982 miały znacznie mocniejszy wpływ na sytuację na rynku pracy mężczyzn niż kobiet.

W tab. 11 znajdują się również wskaźniki nierównomierności liczby wydanych skierowań do pracy ogółem i dla poszczególnych grup pracowniczych oraz płci. W latach 1981-1982 w tej dziedzinie nie odnotowano większych odchyleń od średnich liczb wydanych skierowań do pracy w całym badanym okresie. Zwiększenie liczby wydanych skierowań obserwowano jedynie w grupie pracowników na stanowiskach nierobotniczych, co było następstwem procesu przemieszczeń zatrudnionych. Zwiększenie to dotyczyło również (w 1982 r.) robotników niewykwalifikowanych - mężczyzn. Zmniejszyła się natomiast liczba wydanych skierowań do pracy kobietom - robotnicom wykwalifikowanym.

Jak to już zostało powiedziane - okres lat 1981-1982 nie był jednorodny z punktu widzenia funkcjonowania rynku pracy w województwie miejskim łódzkim. Posiadał właściwie jedną cechę wspólną - niestabilność zarówno z punktu widzenia pojedynczego człowieka uczestniczącego bądź włączającego się w proces pracy, jak i jednostek zatrudniających. Zwiększało to niepewność działania obu podmiotów na rynku pracy, ze wszystkimi tego ujemnymi konsekwencjami w sferze społecznej, gospodarczej, a także psychicznej.

Zakończenie

Obserwacja rozwoju zjawisk na rynku pracy w województwie miejskim łódzkim pozwala na sformułowanie kilku uwag.

W warunkach gospodarki planowej konieczność kształtowania wielkości i struktury podaży oraz popytu na siłę roboczą jest bezsporna. Ich zmiany nie powinny przebiegać w sposób żywiołowy, gdyż prowadziłoby to do dysproporcji niepożądanych ze względów ekonomicznych i społecznych. Dysproporcje te są źródłem niekorzystnych zjawisk w postaci bezczynności zawodowej osób stanowiących część zasobów pracy, które chcą i mogą pracować (w przypadku wystąpienia nadwyżek podaży siły roboczej w stosunku do popytu na nią zgłaszanego). Gdy stan taki przekroczy granicę określoną jako punkt krytyczny pełnego zatrudnienia, wskazuje na istnienie zatrudnienia niepełnego, co stoi w sprzeczności z podstawową zasadą polityki zatrudnienia w gospodarce socjalistycznej. Jako taki wymaga więc podjęcia natychmiastowych działań interwencyjnych. Nadwyżka popytu na siłę roboczą w stosunku do podaży prowadzi z kolei do wzmożenia procesu płynności kadr w gospodarce, przekraczającego poziom racjonalnie uzasadniony potrzeba-

mi gospodarki, oraz do osłabienia dyscypliny i wydajności pracy. Skala tych procesów jest współmierna do skali dysproporcji występujących na rynkach pracy, czyli stopnia odchylenia od stanu, który można określić jako równowagę rynku pracy. Dysproporcje te pojawić się mogą we wszystkich przekrojach regionalnego rynku pracy (według płci, kwalifikacji, zawodów). Ich unikanie i eliminowanie w przypadku pojawienia się umożliwia osiągnięcie równowagi globalnej, która jest wypadkową równowag cząstkowych.

Traktujemy jako oczywiste, że pojawienie się zjawisk nierównowagi na regionalnych rynkach pracy w krótkich okresach może występować jako naturalne następstwo zamierzonych przedsięwzięć społeczno-gospodarczych. Równowaga na rynku pracy jest przecież tylko jednym z elementów równowagi gospodarczej. Układ preferencji gospodarczych lub społecznych może stanowić o tym, że stan równowagi na regionalnym rynku pracy stanie się celem dalszego rzędu. Jako taki nie jest więc stanem bezwarunkowo koniecznym, ale raczej pożądanym w danych warunkach społeczno-gospodarczych. Istota zagadnienia tkwi w niedopuszczaniu do utrwalania się zjawisk nierównowagi w długich odcinkach czasu.

Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, że w całym badanym okresie w niemal wszystkich przekrojach rynku pracy w województwie miejskim łódzkim występował jeden typ dysproporcji, tzn. deficyt siły roboczej. Świadczy to o niskiej skuteczności narzędzi użytych do kształtowania relacji podażowo-popytowych. Zdecydowana większość narzędzi stosowanych przez podmioty polityki zatrudnienia w regionach (autonomicznych bądź wypływających z decyzji centralnych) w stosunku do przedsiębiorstw miała charakter wymuszający ograniczanie zapotrzebowania na pracowników w drodze bezpośredniej - administracyjnej. Ten bezpośredni charakter ukryty był niekiedy pod postacią takich form oddziaływania, jak obligatoryjne czy tzw. "aktywne" pośrednictwo pracy. Tak jaskrawy brak pozytywnych efektów podejmowanych działań zmusza do wypracowania właściwszych sposobów kształtowania wielkości i struktury popytu na siłę roboczą. Chodzi o tworzenie warunków do pobudzania i hamowania wzrostu zatrudnienia oraz zapewnienie odpowiedniej jego struktury przy zagwarantowaniu przedsiębiorstwom rzeczywistej samodzielności w podejmowaniu tych decyzji na własnym terenie. Znaczącą rolę w tym zakresie odgrywają podmioty polityki zatrudnienia w regionach - zaznaczyć to mogą poprzez konstrukcję długofalowych programów polityki zatrudnienia w układach terytorialnych. Pro-

gramy te powinny zawierać obok życzeń co do wielkości i struktury zatrudnienia również środki i instrumenty jego kształtowania w średnim i długim okresie.

Kształtowanie wielkości i struktury podaży siły roboczej w regionach jest możliwe przede wszystkim poprzez oddziaływanie na aktywizację bądź wtórną dezaktywizację potencjalnych rezerw siły roboczej, stymulowanie pożądanej skali przemieszczeń przestrzennych zasobów pracy, kształtowanie struktury szkolnictwa ponadobligatoryjnego oraz rozwój poradnictwa zawodowego. Zespół zastosowanych narzędzi kształtowania wielkości i struktury podaży i popytu na siłę roboczą powinien przyczyniać się do osiągnięcia i utrzymania równowagi na regionalnym rynku pracy.

Poznanie prawidłowości rządzących procesami zachodzącymi na regionalnym rynku pracy wymaga zastosowania właściwych metod. W większym niż dotychczas zakresie służyć mu powinny metody statystyczne, dotyczące analizy zjawisk masowych. W opracowaniu niniejszym zaproponowano jedną z nich, polegającą na budowie modeli zmienności w czasie zjawisk na rynku pracy. Możliwe jest również zastosowanie innych metod - istota zagadnienia tkwi w ich doborze, właściwym z punktu widzenia obiektu i potrzeby badań.

Elżbieta Kryńska

FUNCTIONING OF THE REGIONAL LABOUR MARKET (FINDINGS OF STUDIES CONDUCTED IN THE URBAN ADMINISTRATIVE PROVINCE OF ŁODZ)

The article presents results of the studies concerning the functioning of the regional labour market. The aim of these studies was to determine dynamic interrelationships occurring between labour supply and demand on the regional labour market. The object of the studies was the urban administrative province of Łódź, and they encompassed the period between 1976 and 1982. Appearance of acute symptoms of the economic, social and political crisis, activities undertaken to reform the national economy and other factors caused major changes on the labour market during this period. The studies were conducted by means of two different methods. For analysis of the 1976-1980 period there were applied models of changeability over time describing particular phenomena on the labour market, while for the years 1981-1982 there were used indices of irregularity.

Equilibrium on the labour market of the administrative province of Łódź was assessed by means of measures applied by those dealing with the problem in theory and practice. The model of developmental trends in employment in this province for the years 1970-1980 was

built. Similarly to the models of changeability over time of phenomena on the labour market, the parameters of this model were estimated using the method of least squares.

Application of certain methods used in studies on mass phenomena for analysis of the functioning of the regional labour market became a prerequisite for formulation of conclusions of methodological character concerning their applicability for analysis of processes occurring on the regional labour market. This became the second - minor aim of the analysis.

There are also discussed in this article the factors determining the level of demand and supply of labour in the period under study and presented conclusions derived on the basis of the performed analysis.